

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ**

Кафедра практичної психології

**Особливості когнітивного розвитку
дітей молодшого шкільного віку**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
Христини БРУНЕЦЬ
4 курсу денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник:

Кандидат психологічних наук, доцент
кафедри практичної психології
Петро КОЗИРА

Рецензент:

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«___» _____ 2024 р., протокол № ____

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології
доктор психологічних наук, доцент

_____ **Євген КАРПЕНКО**

Брунець Христина

Кваліфікаційна робота. Особливості когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку

У кваліфікаційній роботі висвітлено проблему особливостей когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку. Наголошено, що розвиток мислення у дітей молодшого шкільного віку стає актуальною проблемою сьогодення, оскільки вони стикаються зі швидкими та постійними соціальними змінами та іншими викликами. Важливо не лише засвоювати нову інформацію, але й вміти аналізувати її, щоб зробити певні самостійні висновки. Проаналізовано специфіку когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку. Розглянуто мислення як пізнавальний процес особистості та особливості його розвитку у дітей молодшого шкільного віку. Емпірично досліджено особливості розвитку мислення у дітей молодшого шкільного віку. Розроблено корекційну програму з метою розвитку когнітивних процесів дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: когнітивний розвиток, мислення, молодші школярі, аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, словесно-логічне мислення.

Brunets Kristina

Qualification work. Peculiarities of cognitive development of younger schoolchildren

The qualifying work highlights the problem of the peculiarities of cognitive development of younger schoolchildren. It is emphasized that the development of thinking in children of primary school age is becoming an urgent problem today, as they face rapid and constant social changes and other challenges. It is important not only to learn new information, but also to be able to analyze it in order to draw certain independent conclusions. The specifics of cognitive development of younger schoolchildren are analyzed. Thinking as a cognitive process of the individual and features of its development in younger schoolchildren are considered. Peculiarities of the development of thinking in younger schoolchildren have been empirically investigated. A correctional program was developed for the purpose of developing the cognitive processes of younger schoolchildren.

Key words: cognitive development, thinking, younger schoolchildren, analysis, synthesis, generalization, abstraction, verbal-logical thinking.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Когнітивний розвиток дітей молодшого шкільного віку як психолого-педагогічна проблема.....	7
1.2. Мислення як пізнавальний процес особистості.....	10
1.3. Особливості розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку.....	16
Висновки до першого розділу.....	22
Розділ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	25
2.1. Методи дослідження.....	25
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	27
Висновки до другого розділу.....	37
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45
ДОДАТКИ	49

ВСТУП

Сьогодні школа повинна сприяти інтеграції дитини в суспільство, формуванню її особистості, виявленню та розвитку здібностей, а також навчати боротися з різноманітними ситуаціями, що виникають у їхньому житті. Тому вчителі змушені шукати нові методи організації навчально-виховного процесу. Сучасні умови вимагають від учнів навичок аналізу проблем з різних точок зору, вміння користуватися інформацією з різних джерел, розрізняти об'єктивні факти від суб'єктивних оцінок, а також розуміти логічні передумови, припущення та упередження. Ці навички допомагають особистості адекватно визначати причини та умови існуючих проблем у своєму житті, а також готовність ефективно вирішувати їх на практиці, а не лише в теорії, значно залежать від особливостей її когнітивного розвитку.

Когнітивна психологія досліджуючи, як знання впливають на поведінку особистості, наголошує, що людина не лише реагує на зовнішні або внутрішні стимули, як механічний пристрій; навпаки, вона має здатність аналізувати інформацію про реальний світ, порівнювати, приймати рішення та розв'язувати проблеми. Ці розумові операції є важливими на кожному етапі навчання у школі, і особлива увага має бути приділена формуванню знань, оскільки їх засвоєння неможливе без участі когнітивних процесів, таких як увага, сприйняття, мислення, пам'ять та інші психічні процеси.

Вивченню когнітивного розвитку й особливостей мислення особистості присвячені роботи багатьох вчених: Дж. Брунер, І. Бондарчук, Т. Воропай, Д. Дьюї, Д. Макінстер, С. Максименко, С. Метьюз, Р. Пауль, Ж. Піаже, О. Пометун, С. Терно, О. Тягло, Д. Халперн та ін. Особливості мислення учнів початкових класів вивчали І. Бех, І. Зязюн, М. Іванчук, І. Козловська та ін.

Розвиток мислення у дітей молодшого шкільного віку стає актуальною проблемою сьогодення, оскільки вони стикаються зі швидкими та постійними

соціальними змінами та іншими викликами. Важливо не лише засвоювати нову інформацію, але й вміти аналізувати її, щоб зробити певні самостійні висновки.

Об'єкт дослідження – когнітивний розвиток дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – особливості розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати специфіку когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку, емпірично дослідити особливості розвитку їх мислення. Розробити корекційну програму з метою розвитку когнітивних процесів.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати специфіку когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку.
2. Розглянути мислення як пізнавальний процес особистості та особливості його розвитку у дітей молодшого шкільного віку.
3. Емпірично дослідити особливості розвитку мислення у дітей молодшого шкільного віку.
4. Розробити корекційну програму з метою розвитку когнітивних процесів дітей молодшого шкільного віку.

Теоретико-методологічна основа дослідження: основні положення теорій когнітивного розвитку Дж. Брунер, І. Бондарчук, Т. Воропай, Д. Дьюї, Д. Макінстер, С. Максименко, С. Метьюз, Р. Пауль, Ж. Піаже, О. Пометун, С. Терно, О. Тягло, Д. Халперн та ін.; наукові дослідження особливостей мислення учнів початкових класів (І. Бех, І. Зязюн, М. Іванчук, І. Козловська та ін.).

Методи дослідження: теоретичний аналіз і синтез наукової літератури з проблеми когнітивного розвитку; спостереження, психодіагностичні методики, тестування.

Емпірична база дослідження. Для дослідження особливостей розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку ми використовували

експериментальну вибірку, яка складалася з 58 учнів 2 класів, ЗОСШ № 2 м. Львова.

Теоретичне значення дослідження полягає у можливості поглиблення наукових уявлень про когнітивний розвиток особистості, мислення як пізнавальний процес й особливості мислення дітей молодшого шкільного віку.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути успішно використані для написання наукових статей та робіт, а також для організації роботи психолога із розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку літератури, який налічує – 39 джерел, а також додатків. Робота вміщує 8 таблиць та 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Когнітивний розвиток дітей молодшого шкільного віку як психолого-педагогічна проблема

З самого початку виникнення психології як самостійної науки, пізнавальні процеси завжди були центральною темою її досліджень. Пізнавальна діяльність людини є складною й різноманітною.

У сучасних умовах освіти в Україні і створенні нового шкільного середовища надзвичайно важливо формувати учнів, які мають творчий підхід та критичне мислення. Одна з ключових мети сучасної освіти є розвиток здатності особистості швидко й дуже ефективно реагувати на сучасні виклики. Сучасні умови вимагають від учнів уміння аналізувати проблеми з різних перспектив, користуватися інформацією з різних джерел, розрізняти об'єктивні факти від суб'єктивних оцінок, а також розуміти логічні передумови, припущення та упередження. Ці навички допомагають особистості адекватно визначати причини та умови наявних проблем в своєму житті, а також готовність ефективно вирішувати їх на практиці, а не тільки в теорії, значно залежать від особливостей її когнітивного розвитку.

Аналіз літературних джерел щодо проблем когнітивного розвитку дітей показує, що більшість фахівців у галузі дитячої психології погоджувалися із необхідністю активного маніпулювання реальними предметами у реальному середовищі для успішного формування основних когнітивних навичок. Відразу

після народження дитина намагається отримати знання про властивості предметів через практичні взаємодії з ними. Початковий розвиток просторової орієнтації включає оволодіння власним тілом як системою відліку, потім — орієнтацію відносно інших людей, і тільки пізніше — відносно предметів. Уявлення про простір, формовані у дитини, відображаються та розвиваються у різних сферах діяльності, зокрема в малюванні, конструюванні, щоденних справах, а найбільше — у грі. Якісні зміни у розвитку просторового сприйняття пов'язані з розвитком мовлення у дітей, з їх розумінням та активним використанням, зазвичай, у сюжетно-рольових іграх та словесних описах просторових відносин. Активна взаємодія з простором завжди була ключем до розвитку просторового мислення та просторової орієнтації.

Виконання будь-якої діяльності неможливе без наявності знань. Знання є результатом узагальнення суспільного та історичного досвіду, який людина здобуває та усвідомлює. Знання розширюють нашу свідомість та збільшують впевненість у правильності наших дій.

Саме когнітивна психологія спрямована на вивчення ролі знань у формуванні поведінки особистості. Психологи, що вивчають цей напрям, стверджують, що людина — це не лише механічний пристрій, який реагує на зовнішні подразники або внутрішні стимули; навпаки, вона має здатність аналізувати інформацію про реальний світ, порівнювати, приймати рішення та вирішувати проблеми. Ці розумові операції є необхідними на кожному етапі навчання у школі, особливу увагу слід приділяти формуванню знань, оскільки їх засвоєння неможливе без участі когнітивних процесів, таких як увага, сприйняття, мислення, пам'ять та інші психічні процеси [33].

Термін «когнітивний» у вітчизняній психологічній літературі не має широкого вживання в контексті поняття «розвиток». Він асоціюється з напрямком сучасної психології, який виник у США в 60-ті роки ХХ століття — «когнітивною психологією». В українській психологічній термінології цей термін часто використовується як синонім до понять «пізнавальний», «розумовий» чи «ментальний» [3; 22].

Термін «когнітивний розвиток» набув поширення в роботах Г. Глейтман та М. Коула, які визначали його як «розумовий ріст людини від дитинства до дорослості» [22, с. 43]. Більшість вчених «когнітивний розвиток» тлумачить як зміну інтелектуальних здібностей та знань про світ під час розвитку дитини. При цьому підкреслюється, що шляхи цих змін аналізує та описує когнітивна психологія [7; 12].

С. Міллера зауважує, що когнітивний розвиток не має чіткого визначення [29]. Відомий фахівець із когнітивної психології, Р. Солсо, не визначає його конкретно, а лише підкреслює, що мислення людини є результатом тривалого розвитку, що починається з народження [32].

Когнітивні теорії особистості базуються на розумінні людини як істоти, що аналізує та розуміє світову інформацію [3; 12; 38]. Людина постійно знаходиться в середовищі інформації, яку потрібно сприймати, оцінювати, використовувати та творчо опрацьовувати.

Наукова та навчальна література показує, що спочатку дослідження мислення вважали «творчими» процесами [10].

Ідея критичного мислення виникла у США та має своє коріння в працях відомих психологів ХХ ст. Вільяма Джеймса та Джона Дьюї [2]. Критичне мислення, на їхню думку, починає виникати тоді, коли людина починає стикатися із певною проблемою [2].

За Д. Халперном, мислення є логічним, збалансованим та цілеспрямованим [34]. Особа, що мислить критично, використовує когнітивні навички та стратегії, що збільшують ймовірність досягнення нею бажаного результату [34]. Вчений наголошує, що освіта майбутнього повинна надавати дітям дві групи важливих навичок: швидке орієнтування в потоці інформації й розуміння та застосування цієї інформації [34].

Дж. Барелл також поділяє подібну думку [31]. Він характеризує людину, яка володіє критичним мисленням, як особу, що вміє ефективно вирішувати проблеми, виявляє наполегливість та володіє самоконтролем. Така людина відкрита для ідей інших, готова співпрацювати з ними, вміє слухати і розуміти

співрозмовника, а також має толерантність до невпевненості та виявляє емпатію [31]. Крім того, вона розглядає проблеми з різних сторін, встановлює зв'язки між явищами, розглядає різні варіанти їх вирішення та здатна робити логічні висновки. Вона вміє застосовувати свої знання та вміння у різних ситуаціях та активно сприймає інформацію [31].

Отже, розуміння важливості мислення в когнітивному розвитку особистості визначається його ключовою роллю у психології. Критичне мислення, в контексті психологічного дослідження мислення, часто сприймається як важлива складова інтелекту та характеризується свідомим контролем над інтелектуальною активністю особистості. Таким чином, подальше вивчення особливостей мислення як пізнавального процесу є важливим кроком у вивченні особливостей когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку.

1.2. Мислення як пізнавальний процес особистості

Здатність до мислення відображена в самій назві людини як *Homo sapiens sapiens*, що перекладається з латині як «розумна людина». Рене Декарт, який визначив людину як «річ, яка думає», і висловив принцип «Мислю, отже, існую», поклав основний акцент на мисленні, вважаючи його ключовим елементом у визначенні унікальності статусу людини у процесі еволюції [11]. Лише людина має здатність розуміти своє існування та ставити під сумнів істинність своїх уявлень і знань про світ та про себе [11].

Починаючи з робіт В. Джеймса, мислення розглядається як процес, що проявляється лише тоді, коли суб'єкт стикається з новою ситуацією або завданням, яке не можна вирішити за допомогою стандартних стереотипних дій, але вимагає створення нового, ефективного рішення [18]. Для цього необхідно вміти виділяти та аналізувати суттєві, але часто неявні або не сприймані безпосередньо за допомогою чуттєвого сприйняття властивості предметів та явищ, а також встановлювати закономірності їх взаємозв'язків [18].

Мислення перш за все є психічним процесом самостійного пошуку та відкриття чогось суттєво нового. Це процес опосередкованого відображення дійсності під час аналізу та синтезу, що виникає на основі практичної діяльності та досвіду [11].

Мислення представляє собою процес узагальненого та опосередкованого пізнання, який полягає у виявленні прихованих відносин між об'єктами та явищами дійсності і їх цілеспрямованому перетворенні. Це відрізняє мислення від процесу сприйняття, де відносини представлені явно (на перцептивному рівні) і безпосередньо [31].

Мислення становить базову когнітивну функцію, яка дозволяє індивіду формулювати та формувати цілі, обирати відповідні шляхи для їх досягнення, подолати перешкоди, передбачати розвиток подій, розглядати та оцінювати рішення, узагальнювати досвід. Мислення має як біологічні, так і соціальні корені. Хоча біологічні аспекти розумових процесів ще далеко не досліджені повністю, роль біохімічних, фізіологічних та генетичних умов в їх організації очевидна і підтверджується емпірично, зокрема застосування психотропних засобів при психічних розладах сприяє інтеграції когнітивних функцій.

Таким чином, найсуттєвішою особливістю мислення є його зв'язок із розв'язанням завдань, які виникають у процесі пізнання або практичної діяльності [23]. Мислення набуває видимості та активності лише в умовах проблемної ситуації, коли потрібно знайти рішення. Аналіз теоретичних досліджень показує, що мислення має складну структуру, є цілісним і визначається особистісними особливостями.

Філософський підхід до мислення визначає його як здатність мислити та міркувати логічно. Це дозволяє аналізувати власні думки та мотиви своєї позиції. Учневі важливо розуміти, як він прийшов до вирішення навчальних завдань, що ґрунтуються на логіці та достовірній інформації [23].

Розвиток мислення є невід'ємною складовою розумового виховання і включає активне ставлення до оточуючого життя, бажання пізнавати й

розуміти, систематичний підбір об'єктів пізнання, а також дисциплінованість, гнучкість, самостійність та критичність [23].

Ідея розвитку мислення в контексті сучасної української освіти є досить новою. На початку ХХ ст. в Україні виник інтерес до розвитку мислення як інновації у навчанні.

Український вчений О. Тягло наголошує на важливості розвитку мислення в інформаційному суспільстві [28]. Він вбачав у мисленні не лише критичне судження або критику, але й здатність до обґрунтованих суджень й рішень. Дослідник підкреслював, що мислення можна навчати і це важливо робити на всіх рівнях освіти, від початкової школи до університетів [28].

О. Пометун визначає критичне мислення як спосіб мислення, який поєднує аналіз, синтез й оцінку інформації. Це включає вміння визначати проблему, її причини та передбачати наслідки, формулювати гіпотези, генерувати ідеї та відстоювати свою позицію на основі фактів і аргументів, а також приймати свідомі рішення [26].

Дослідниця Л. Терлецька описуючи специфіку критичного мислення, підкреслює його глибину, що виявляється у здатності проникнути у саму суть проблеми. Також важливі є послідовність, самостійність, гнучкість, швидкість та стратегічність вирішення завдань [29].

Отже, сучасні дослідники розрізняють творче мислення, яке призводить до створення нових або вдосконалених рішень, і критичне мислення, що служить для перевірки та визначення області можливого застосування цих рішень. Творче мислення спрямоване на генерацію нових ідей, а критичне мислення виявляє їх недоліки й підвищує їх якість. Обидва типи мислення є необхідними для успішного розв'язання проблем.

Отже, мислення є системою прийомів із певними параметрами й властивостями, що допомагають не лише здобувати нові знання, але й розвивають навички аналізу нової інформації, сприяють вмінню виділяти головне. Навчання дитини формулювати запитання, вести дискусії, відстоювати

свою точку зору та критично оцінювати інформацію — це важливі аспекти процесу формування мислення [19].

Таким чином, мислення включає процеси аналізу, синтезу та обґрунтування інформації, здатність до формулювання або зміни власної позиції на основі фактів і аргументів, прийняття виважених рішень.

Важливо зауважити, що критичне мислення не може обмежуватися простим запам'ятовуванням чи розумінням складних речей, або творчим й інтуїтивним мисленням. Відмінності між цими двома типами мислення можна простежити у табл.1.1.

Таблиця 1.1.

**Порівняльна характеристика критичного мислення
та мислення звичайного**

Критичне мислення	Звичайне мислення
Чіткість	Нечіткість
Точність	Неточність
Конкретність	Невизначеність
Ретельність	Похибки
Значимість	Не значимість
Послідовність	Непослідовність
Глибина (фундаментальність)	Поверховість
Повнота	Неповнота
Значущість	Тривіальність
Оцінююче судження	Здогадки
Зважене судження	Імпульсивне віддавання переваги
Класифікація	Просте групування
Припущення	Вірування
Розуміння принципів	Об'єднання понять за асоціацією

Ці характеристики демонструють важливі аспекти критичного мислення та його зв'язок з дослідницькими навичками:

Спостережливість: вміння помічати і реєструвати властивості об'єкта.

Опис: здатність чітко вказувати, як виглядає об'єкт.

Порівняння: здійснення аналізу та визначення подібностей та відмінностей між об'єктами.

Оцінка та порівняння: визначення значущості об'єкта та порівняння його з іншими.

Визначення: представлення показів або доказів щодо існування об'єкта.

Розпізнавання: здатність впізнавати об'єкти як щось конкретне.

Асоціація: встановлення зв'язків між об'єктами у свідомості.

З'єднання за принципом взаємодії: об'єднання об'єктів на основі їх взаємодії.

Узагальнення: формулювання висновків на основі наявної інформації чи фактів.

Прогнозування: передбачення того, що може статися в майбутньому.

Програмування: використання отриманої інформації для досягнення практичних цілей [19].

Вміння використовувати ці аспекти допомагає розвивати критичне мислення та отримувати практичну користь від здійснюваних досліджень. Ці аспекти мислення, виділені вченими та методистами, глибоко впливають на розвиток особистості та формування важливих когнітивних навичок учнів [19].

Здатність міркувати: володіння ефективними прийомами обробки інформації, які сприяють розумінню та аналізу.

Відповідальність: усвідомлення обов'язку формулювати аргументовані позиції та, за необхідності, сумніватися у встановлених стандартах.

Самостійні судження: здатність до творчого мислення та формулювання власних унікальних поглядів

Схильності до аналізу та критики: здатність об'єктивно оцінювати ідеї та думки під час аналізу та критики.

Самокорекція: використання мислення як засобу для поліпшення власних суджень та рішень [19; 23].

Ці аспекти відображають різноманітні аспекти критичного мислення та його значення у формуванні особистості. Мислення допомагає учням розвивати

здатність до самостійної оцінки різних аспектів реальності та різноманітних інформаційних джерел, що є важливим для їхнього розвитку та успішного функціонування у сучасному світі [19].

Цей підхід до розуміння мислення відображає те, що воно є процесом активного втручання учнів у розв'язання конкретних завдань або проблем. Коли учні стикаються з конкретною ситуацією чи завданням, вони мають можливість виявити свою допитливість та зосередженість, що стимулює їх до логічного та інтенсивного мислення [19]. Розуміння, що мислення виникає саме у процесі розв'язання певних проблем, підкреслює важливість активного залучення учнів до навчального процесу, де вони мають можливість застосовувати свої здібності та навички для досягнення конкретних цілей [19].

Таблиця 1.2.

Комплекс мисленнєвих операцій

<i>Навчальна мета/рівень</i>	<i>Результат, якого досягають учні</i>
Знання	Запам'ятовування і відтворення учнями змісту навчальної інформації, включаючи факти, поняття, терміни
Розуміння	Здатність учня сприймати викладене й передавати в іншій формі (своїми словами, іншою мовою тощо), встановлювати сенс інформації, прогнозувати, виходячи з раніше отриманої інформації
Застосування	Уміння без зовнішньої підказки застосовувати у новій ситуації знання, набуті раніше, використовувати теоретичні знання у різних життєвих ситуаціях
Аналіз	Уміння учнів розділяти матеріал на окремі складові, порівнювати частини, встановлюючи їхні взаємозв'язки, логіку, класифікуючи, розуміючи модель, структуру їхньої організації
Синтез	Здатність учнів до творчого поєднання частин або елементів у нове ціле з іншими властивостями
Оцінювання	Уміння учнів робити кількісні або якісні оцінки, що ґрунтуються на використанні критеріїв або стандартів, формулювати ціннісні судження про ідеї, дослідження, рішення, методи тощо

Мислення охоплює широкий спектр розумових операцій, які включають у себе не лише запам'ятовування та розуміння, а й більш складні процеси, такі як аналіз, синтез та оцінка. Ці операції використовуються людиною для формулювання обґрунтованих висновків, розгляду різних аспектів проблеми та прийняття свідомих рішень (табл.1.2.) [28].

Ієрархія психічних процесів, які ви описали, відображає різні рівні складності та абстракції у мисленні. На нижчих рівнях знаходяться операції, які вимагають більшого запам'ятовування та розуміння, тоді як на вищих рівнях мислення активно займається аналізом, синтезом та оцінкою інформації. Ця ієрархія допомагає нам краще розуміти різноманітні аспекти мислення та його розвиток, а також наголошує важливість розвитку критичного мислення, яке базується на операціях вищого рівня, таких як аналіз, синтез й оцінка [29].

При такій класифікації процесів мислення вчитель може легко їх узагальнити. Встановлення цілей, вибір раціональних завдань, застосування різноманітних методів для досягнення конкретних результатів - все це стимулює розвиток мислення учнів [10].

Отже, мислення не є просто окремим навиком, а складним комплексом умінь та навичок, що формуються в процесі розвитку та навчання дитини. Тому важливо вчити дітей молодшого шкільного віку критично мислити у всіх предметах та протягом усього їхнього життя. Національний стандарт початкової освіти визначає мислення як одну з ключових компетенцій, яку учні поступово та систематично здобувають, охоплюючи усі аспекти освіти [10].

1.3 Особливості розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку

Для успішної навчальної діяльності та розвитку дитини важливо мати розуміння її психічного розвитку, використовуючи методи діагностики, контролю та корекції, які враховують як вікові, так і індивідуальні особливості. Це необхідно не лише для визначення готовності до школи, але й для вибору ефективних методів навчання та виховання. Психологічна готовність до школи дитини визначається переважно рівнем розвитку інтелектуальних процесів та особливостями мислення. У перший етап початкового навчання важливо, щоб дитина вміла:

- розпізнавати суттєві аспекти в предметах і явищах навколишнього середовища;
- загальною і відмінною ознаками у відповідних категоріях;
- порівнювати, встановлюючи подібності і відмінності;
- робити роздуми і відповідати на запитання;
- визначати причини явищ;
- робити висновки [15].

Мислення дітей молодшого шкільного віку відзначається у цьому віці егоцентричністю, коли дитина сприймає усе лише із власної позиції. Із

початком шкільного навчання мислення стає центром усвідомленої діяльності дитини[15]. Розвиток мовно-логічного мислення, який відбувається під час осмислення навчальних знань, впливає на всі інші пізнавальні процеси. Зміни у сприйнятті та пам'яті сприяють розвитку мислення. Учні використовують мисленнєві операції для розв'язання завдань з сприйняття, запам'ятовування і відтворення [15].

Глибокі трансформації, які спостерігаються в психологічній сфері дітей молодшого шкільного віку, свідчать про великі можливості розвитку їхнього мислення на цьому етапі зростання. Протягом цього періоду потенціал мислення дитини реалізується на новому, якісно відмінному рівні, де вона виступає як активний суб'єкт, що досліджує навколишній світ і саму себе, набуваючи особистий досвід у цьому процесі [15].

Розвиток мислення дітей молодшого шкільного віку має значні потенційні можливості. Однак у загальноосвітній школі ці резерви практично не використовуються. Сучасні умови та особливості соціального середовища, у якому зростають діти, сприяли формуванню більш широких та багатших розумових та мислительних здібностей [17].

Розвиток мислення учнів початкової школи проявляється у їх здатності усвідомлювати та вирішувати все більш складні пізнавальні та практичні завдання. Вони виконують необхідні для цього дії та операції, а також висловлюють їхні результати у формі суджень, понять, міркувань та висновків [19].

Молодші школярі виявляють конкретно-образне мислення, що проявляється у їх здатності розв'язувати завдання, використовуючи лише конкретні слова, зображення або уявлення про об'єкти. Під впливом навчання вони починають змінювати співвідношення між образними і понятійними, конкретними і абстрактними аспектами мислення [15].

Молодші учні використовують переважно практично-дійовий та образно-мовний аналіз. При цілісному аналізі вони розглядають різні частини та властивості предмета більш повно, але ще не встановлюють взаємозв'язків між

ними. У них є тенденція перераховувати окремі частини або властивості послідовно, не уявляючи їх взаємозв'язку [18].

Порівняння в дітей молодшого шкільного віку має свої особливості. Вони легше помічають відмінності, ніж подібності, і різними шляхами рухаються у вмінні порівнювати предмети. Їхні порівняння мають синтетичний, узагальнюючий характер [15].

У процесі навчання учнів, операції порівняння зазнають змін. Уже на другому класі збільшується кількість учнів, які знаходять як відмінності, так і подібності між об'єктами. Учні другого класу порівнюють предмети за більшою кількістю ознак і частіше звертають увагу на суттєві характеристики [20].

Розвиток абстракції у початкових класах проявляється у формуванні здатності виділяти загальні й суттєві характеристики, встановлювати зв'язки й відношення, а також, можуть розрізняти несуттєві ознаки [14].

Уроки математики відіграють велику роль у розвитку абстрактного мислення, оскільки на цих уроках учні мають справу з відвертими поняттями [14].

Узагальнення є ключовою розумовою операцією, особливістю якої для дітей молодшого шкільного віку є використання ними лише суттєвих ознак, які вони створили [14].

Учні початкових класів, описуючи предмети, зазвичай наголошують на різноманітних діях цих предметів та діях, які стосуються їх. Розвиток уміння узагальнювати у дітей проходить від чуттєвого до понятійно-образного рівня. Поступово вони встановлюють зв'язок між конкретним і загальним, а також між загальним і конкретним. Узагальнення тісно пов'язане з конкретизацією. Діти засвоюють поняття, закони та правила на основі вивчення окремих предметів, фактів і явищ. Потім вони використовують ці засвоєні знання для розв'язання конкретних завдань [14].

Під впливом навчальних завдань діти поступово поліпшують свої методи узагальнення: вони переходять від переважно наочно-мовних до уявно-мовних, а потім до понятійно-мовних методів [18].

Спеціальна робота, зокрема у формі ігор, має на меті розвивати у школярів навички узагальнення, групування та класифікації об'єктів, що є важливою умовою для успішного розвитку їхніх мисленнєвих операцій.

Експериментальні дослідження підтверджують, що за умови використання дидактичних ігор в навчанні та дотримання низки умов можна досягти значно більш ефективних результатів у навчанні учнів, забезпечуючи їм переходи від конкретного до абстрактного та від абстрактного до конкретного (С. Максименко та інші) [18].

Крім того, спостерігаються істотні індивідуальні особливості мислення дітей молодшого шкільного віку, такі як рівні розвитку операцій аналізу і синтезу, абстрагування і узагальнення, співвідношення конкретно-образних і абстрактно-словесних компонентів, а також гнучкість мислення.

Зміни в процесах мислення впливають на важливі новоутворення у всіх сферах психічного розвитку, що сприяє розвитку інтелекту, особистості та соціальних відносин.

Теоретичний аналіз показує, що традиційне навчання дітей молодшого шкільного віку має свої проблеми у розвитку їхнього мислення. Серед цих проблем можна виділити наступні:

Обмежений зміст навчання: Традиційні методи не сприяють розвитку науково-теоретичного мислення дитини та не дозволяють їй збирати різні фрагменти інформації у єдину картину світу.

Відсутність системності: Традиційний підхід не забезпечує систематичного розвитку мислення учнів, що може призвести до відсутності цілісного уявлення про світ.

Недооцінка творчих можливостей: Традиційні методи не враховують творчі здібності дітей та не стимулюють їхньої креативності.

Відсутність розвивального підходу: Недоліки розвивального навчання полягають у слабкому зв'язку учнів з навколишнім середовищем, обмеженому використанні органів чуття та недостатньому використанні теоретичних знань у практичній діяльності

Водночас, сучасні тенденції в освіті спрямовані на інтеграцію курсів та оновлення змісту освіти. Роботи таких вчених, як І. Бех, І. Зязюн, М. Іванчук, І. Козловська, В. Моргун, В. Семиченко, присвячені дослідженню цих питань та впровадженню нових підходів у навчальний процес.

Вчені підкреслюють, що інтегрований підхід вирішує ряд проблем, що існують у традиційній сучасній початковій освіті. Цей підхід допомагає уникнути протиріч між ростом обсягу наукових знань і обмеженнями традиційних методів навчання, а також сприяє кращому розвитку мислення учнів. Інтегрований підхід дозволяє уникнути дублювання та різних підходів у викладанні спорідненого матеріалу, а також забезпечує належну послідовність у вивченні предметів [15].

За допомогою інтеграції можливе значне зменшення обсягу навчальних програм і відповідне звільнення навчального навантаження. Роботи таких вчених, як К. Гуз, В. Ільченко наголошують на тому, що інтегроване навчання забезпечує ефективний розвиток мислення дітей молодшого шкільного віку, використовуючи передові методи і досягнення в освіті [14].

Для ефективного навчання та виховання дітей важливо мати розуміння їхнього психічного розвитку та володіти методами діагностики, контролю та корекції відхилень у цьому процесі. Це допомагає визначити їхню готовність до школи та вибрати оптимальні методи навчання та виховання.

Молодші школярі переживають глибокі зміни у психологічній сфері, що відкриває широкі можливості для розвитку їхнього мислення. Протягом цього періоду дитина стає активним суб'єктом, що пізнає світ і себе, збагачується особистим досвідом.

Сучасні дані психології свідчать про значні резерви у розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку, які наразі не використовуються у

загальноосвітній школі. Діти сьогодення мають більш широкі і багатші розумові та мисленнєві здібності через нові соціальні умови їхнього розвитку.

Розвиток мислення учнів початкової школи виявляється у їхній здатності розуміти й розв'язувати складні пізнавальні та практичні завдання, виражати результати у формі суджень, понять, міркувань та умовиводів [18].

Молодші школярі проявляють конкретно-образне мислення, що означає, що вони розв'язують розумові завдання, спираючись лише на конкретні предмети, їхні зображення або уявлення. За впливу навчання вони поступово змінюють співвідношення між образним і понятійним, конкретним і абстрактним мисленням.

Учні початкових класів використовують переважно практично-дійовий і образно-мовний аналіз. При комплексному аналізі вони докладно розглядають всі частини та властивості навчального матеріалу, хоча ще не встановлюють між ними взаємозв'язків, перераховуючи їх послідовно без з'єднання між ними.

Під впливом навчальної діяльності учні починають вдосконалювати методи узагальнення: вони переходять від наочно-мовних до уявно-мовних, а потім до понятійно-мовних методів. Це також відображається у їхніх результатах узагальнення [16].

Особлива робота, зокрема через ігрові форми, призначена для розвитку у школярів навичок узагальнення, групування та класифікації об'єктів, що є ключовим для успішного розвитку їх когнітивних процесів. Зміни у мислительних процесах впливають на важливі трансформації у всіх аспектах психічного розвитку, що відбувається через вплив на інтелект, особистість та соціальні відносини. Дослідження розвитку дитячого мислення представляє значний інтерес як у теоретичному, так і у практичному плані, що стає ключовим напрямом для глибшого осмислення природи мислення та його розвитку.

Дослідження шляхів розвитку мислення у дітей викликає значний інтерес серед педагогів та психологів. Багато спостережень показують, що успішність дитини в середній школі часто залежить від її здатності до розумової діяльності

в молодшому віці. Тому створення умов для повноцінного розумового розвитку в початкових класах стає пріоритетним завданням, спрямованим на формування стійких пізнавальних інтересів, розвиток розумових умінь і навичок, а також підтримку творчої ініціативи. Для більш точного вивчення властивостей мислення використовуються різноманітні методики, які дозволяють отримати об'єктивні дані і надати якісну та кількісну оцінку цих властивостей.

Висновки до першого розділу

Сучасні умови вимагають від учнів уміння аналізувати проблеми з різних перспектив, користуватися інформацією з різних джерел, розрізняти об'єктивні факти від суб'єктивних оцінок, а також розуміти логічні передумови, припущення та упередження. Ці навички допомагають особистості адекватно визначати причини та умови наявних проблем в своєму житті, а також готовність ефективно вирішувати їх на практиці, а не тільки в теорії, значно залежать від особливостей її когнітивного розвитку.

Мислення більшість вчених визначають як систему прийомів й властивостей із певними параметрами, яка не лише сприяє учням у здобутті нових знань, а й вчить їх аналізувати найновішу інформацію й розвиває навички вибору основного. Навчання дитини формулювати й ставити запитання, проводити дискусії, висловлювати власну точку зору, критично оцінювати інформацію й застосовувати отримані знання на практиці є важливою частиною цього процесу. Мислення є процесом аналізу, синтезу й обґрунтування інформації; здатністю формувати чи змінювати свою позицію на основі фактів й аргументів, правильно застосовувати результати й приймати обдумані рішення.

Розвиток мислення є невід'ємна частина розвитку особистості. Мислення дозволяє учню самостійно оцінювати інформацію, явища дійсності, думки та

висловлювання інших, а також бачити позитивні й негативні сторони цих аспектів.

Активна участь учнів у вирішенні конкретних завдань або проблем спонукає їх до логічного й інтенсивного мислення. Цей процес стимулює природну допитливість та сприяє розвитку критичного мислення. Тільки шляхом подолання конкретних труднощів учень дійсно розуміє суть проблеми і виявляє свої власні мислительні здібності.

Мислення можна розглядати як систему мислительних операцій, які дозволяють формулювати обґрунтовані висновки, проводити оцінку та приймати свідомі рішення. У його ієрархії відрізняють операції низького рівня, такі як запам'ятовування, розуміння та застосування, від операцій вищого рівня, таких як аналіз, синтез та оцінка, що відображає різні етапи мислення.

Молодші школярі в процесі навчання демонструють зміни у співвідношенні між образним і понятійним, конкретним і абстрактним в їхньому мисленні. Зазвичай вони використовують практично-дійовий і образно-мовний аналіз, що дозволяє їм засвоювати матеріал більш повно і глибоко. Однак вони ще не завжди встановлюють взаємозв'язки між різними частинами або властивостями навчального предмета, обмежуючись переліком відокремлених частин або властивостей.

У дітей молодшого шкільного віку порівняння має свої особливості, як аналіз і синтез. Головним чином, вони легше виявляють відмінності, а схожість для них є важчою. Діти цього віку по-різному порівнюють одні й ті ж предмети та, за однакових умов, рухаються в умінні порівнювати неоднаково успішно. Процес порівняння у дітей молодшого шкільного віку має синтетичний, узагальнюючий характер.

У процесі розвитку абстракції учнів початкових класів відбувається формування їхньої здатності виділяти загальні та суттєві ознаки, встановлювати зв'язки та відношення між предметами чи явищами, а також розрізняти несуттєві аспекти. Однак, є дві особливості цього процесу. По-перше, іноді діти, замість суттєвих ознак, акцентують увагу на зовнішніх, яскравих рисах.

По-друге, вони зазвичай легше уявляють властивості предметів та явищ, ніж їх зв'язки та взаємозв'язки.

Найважливішою розумовою операцією є узагальнення. При цьому дитина часто використовує лише ті суттєві ознаки, які вона сама виокремила. Розвиток узагальнення в дітей прогресує від чуттєвого до понятійно-образного рівня. Поступово встановлюється зв'язок між конкретними і загальними поняттями, а також між загальним і конкретним.

Також можна спостерігати значні індивідуальні особливості мисленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку. Вони виявляються в рівнях розвитку операцій аналізу і синтезу, абстрагування і узагальнення, в співвідношенні конкретно-образних і абстрактно-словесних компонентів, а також в гнучкості мислення.

Зміни в процесах мислення мають значний вплив на важливі новоутворення в усіх сферах психічного розвитку. Ці зміни сприяють когнітивному розвитку, інтелекту, формуванню особистості та встановленню соціальних відносин.

Дослідження шляхів розвитку мислення у дітей викликає значний інтерес серед педагогів та психологів. Багато спостережень показують, що успішність дитини в середній школі часто залежить від її здатності до розумової діяльності в молодшому віці. Тому створення умов для повноцінного розумового розвитку в початкових класах стає пріоритетним завданням, спрямованим на формування стійких пізнавальних інтересів, розвиток розумових умінь і навичок, а також підтримку творчої ініціативи. Для більш точного вивчення властивостей мислення використовуються різноманітні методики, які дозволяють отримати об'єктивні дані і надати якісну та кількісну оцінку цих властивостей.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методи дослідження

Дослідження у науково-психологічній літературі свідчать, що розвиток мислення є складним явищем, яке має цілу низку характеристик і обумовлене різноманітними факторами. Цей процес включає зміст знань та методи, а також не може бути розглянутий відокремлено від загального психічного розвитку дитини, від її інтересів, почуттів та інших аспектів, що формують її духовний світ. Розвиток мислення представляє собою складну динамічну систему, яка включає якісні та кількісні зміни, що відбуваються у мисленнєвій діяльності людини в залежності від її віку та накопиченого життєвого досвіду [18].

На основі сучасних вимог до покращення мисленнєвих здібностей учнів початкових класів ми визначили ключові показники розвитку мислення, які грають вирішальну роль у засвоєнні ними нового, складного навчального матеріалу. Ці показники включають:

Швидкість: Здатність швидко розуміти та обробляти інформацію, що дозволяє учням ефективно пристосовуватись до нового матеріалу.

Синтез і узагальнення: Можливість поєднувати різні частини ідеї або матеріалу в цілісну концепцію та формулювати загальні узагальнення.

Креативність: Здатність висувати нові ідеї, розв'язувати проблеми за допомогою нестандартних підходів та виражати свою уяву.

Логічність: Можливість встановлювати послідовність подій або міркувань та висновків на основі обґрунтованих аргументів.

Лабільність: Гнучкість думки та здатність швидко адаптуватися до нових ситуацій або вимог.

Обізнаність: Розуміння ключових концепцій та понять у предметній області, що допомагає ефективніше розуміти та аналізувати інформацію [18].

Ці показники визначаються як важливі для успішного навчання та розвитку учнів у сучасному освітньому середовищі.

Для дослідження особливостей розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку ми використовували експериментальну вибірку, яка складалася з 58 учнів 2 класів, ЗОСШ № 2 м. Львова.

У нашому дослідженні ми використовували наступні методики:

- Методика «Прості аналогії», що спрямована на вивчення здатності учнів встановлювати логічні зв'язки між поняттями й їх рівень логічного мислення.

- Методика «Дослідження словесно-логічного мислення дітей молодшого шкільного віку» (розроблена Е. Замбацявічене), яка дозволяє оцінити рівень розвитку словесно-логічного мислення в дітей молодшого шкільного віку.

- Методика «Виключення слів» оцінку здібності особи до узагальнення та виділення істотної ознаки. Під час тестування випробовуваний отримує список слів або понять, серед яких потрібно визначити ті, які не належать до загального поняття чи категорії. Це дозволяє оцінити його абстрактне мислення та здатність до логічного виключення невідповідних елементів.

- Методика «Швидкість протікання мислення», яку використовують для виявлення особливостей швидкості мислення в дітей молодшого шкільного віку. Випробування може включати завдання, які вимагають швидкого розгляду і відповіді на питання або завдання, що оцінюють реакційний час учасника.

- Методика «Мисленнєві операції» дозволяє вивчати здатність учня до узагальнення й абстрагування, а також його уміння виділяти суттєві ознаки. Зазвичай вона включає в себе завдання, які передбачають аналіз певних

ситуацій чи предметів, встановлення взаємозв'язків між ними та формулювання висновків або правил на їх основі [26].

Ці методики допомагають зрозуміти рівень розвитку особливостей мислення учнів початкових класів і виявити їхні сильні та слабкі сторони в цьому процесі.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Результати аналізу методики «Прості аналогії» свідчать про те, що більшій половині досліджуваних було присвоєно середній рівень логічного мислення. Детальніші результати наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Рівні розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку

№	Рівні розвитку логічного мислення	Кількість	у %
1.	Високий	20	34,48
2.	Середній	26	44,82
3.	Недостатній	10	17,24
4.	Низький	2	3,44

Високий рівень логічного мислення вказує на здатність школярів до логічного мислення. Це означає, що вони можуть аналізувати, абстрагувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати та здійснювати інші операції, що вимагають високого рівня когнітивних навичок.

Ми представили результати методики «Прості аналогії» у вигляді діаграми на рисунку 2.1.

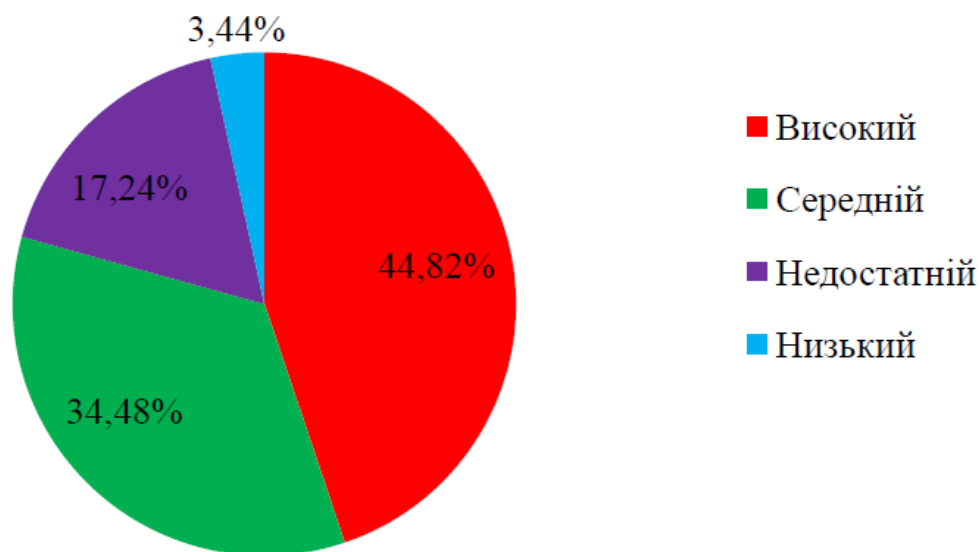

Рис. 2.1. Рівні розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку

Логічні уміння передбачають не лише здатність розуміти, але й мислити, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки й робити висновки. Процес розвитку логічних умінь включає послідовні етапи, які залежать від загальної підготовки дітей, складності учбового матеріалу та особливостей мислення учнів.

Середній рівень логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку характеризується активною розумовою діяльністю, що сприяє формуванню системи наукових понять та більш диференційованим знанням. Вони починають уточнювати поняття шляхом розширення словникового запасу та введення термінів і наукових термінологій у свій лексикон. Однак важливу роль у формуванні понятійного мислення відіграє конкретна освітня програма, яку використовує школа.

Учні із середнім рівнем логічного мислення здатні аналізувати об'єкти з метою виділення важливих та несуттєвих ознак, компонувати цілі з частин (синтез) і доповнювати відсутні компоненти. Вони можуть також визначати критерії для порівняння та класифікації об'єктів.

Діти із недостатнім рівнем логічного мислення можуть мати складнощі з розумінням логічних конструкцій. Також, якщо існує багато завдань на класифікацію за різними критеріями, включаючи несуттєві, це може пригнічувати їхню здатність до наочно-образного та логічного мислення, сприяти розвитку вербального способу мислення або комбінаторного мислення.

Методика «Дослідження словесно-логічного мислення дітей молодшого шкільного віку» (Е. Замбацявічене) використовується для оцінки рівня розвитку словесно-логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку. Результати за цією методикою наведені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

**Рівні розвитку словесно-логічного мислення
дітей молодшого шкільного віку**

№	Рівні розвитку словесно-логічного мислення	Кількість	у %
1.	Високий	24	41,37
2.	Середній	31	53,44
4.	Низький	3	5,17

Діти, яким притаманний високий рівень словесно - логічного мислення розуміють відношення між загальним (видовим) й частковим (родовим) поняттями, що є однією з основ логіки.

Для середнього рівня словесно-логічного мислення важливим фактором є розвиток логічного мислення, який впливає на систематизацію засвоєної інформації, у тому числі понять, образів і уявлень, а також на розуміння взаємозв'язків між ними. Специфічними характеристиками мислення дітей молодшого шкільного віку з низьким рівнем словесно-логічного мислення є перехід від наочно-образного до словесно-логічного (понятійного мислення). Цей перехід призводить до перебудови інших психічних процесів, але дитині ще складно робити абстрактні або формально-логічні висновки.

Для дітей молодшого шкільного віку важко одночасно працювати з усією необхідною інформацією для виконання завдання, особливо коли треба аналізувати задачу і співвідносити її з раніше засвоєною інформацією. Також складно знаходити нові властивості об'єкта і думати про різні можливі варіанти його взаємодії. Оволодіння поняттям причинності пов'язане з труднощами через складність цих зв'язків, які зазвичай не доступні для безпосереднього сприймання.

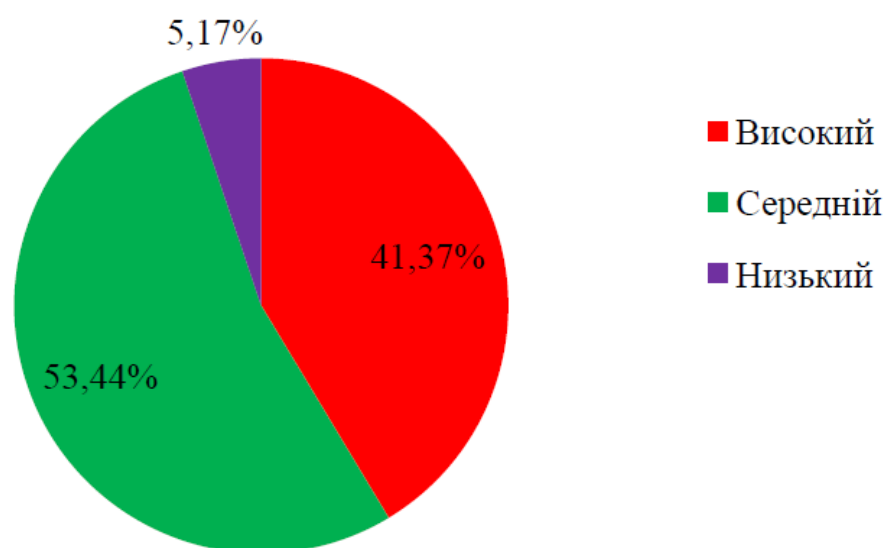

Рис. 2.2. Рівні розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку

Методика «Виключення слів» дозволила нам оцінити здібності учнів до узагальнення й виділення істотних ознак, а також їх рівні розвитку понятійного мислення. Результати наведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні розвитку понятійного мислення дітей молодшого шкільного віку

№	Рівні розвитку понятійного мислення	Кількість	у %
1.	Високий	26	44,82
2.	Середній	30	51,72
4.	Низький	2	3,44

Понятійне мислення це вид мислення, який використовує поняття й логічні конструкції. Часто його називають абстрактним, хоча це не є точним: абстрактність може бути й притаманною не лише поняттєвому, але й образному мисленню. Понятійне мислення починає розвиватися на базі практичного й наочно-чуттєвого досвіду дітей. Результати згідно методики «Виключення слів» представлено на рис. 2.3.

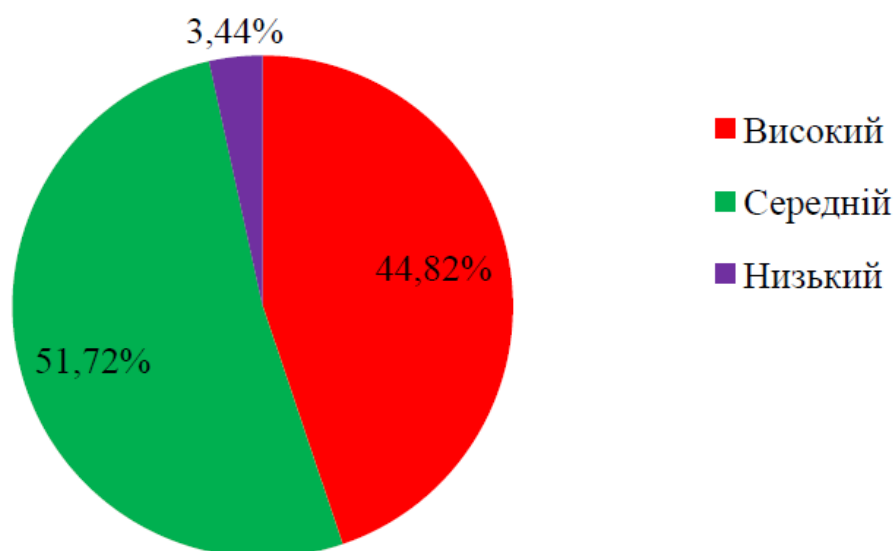

Рис. 2.3. Рівні розвитку понятійного мислення дітей молодшого шкільного віку

У дітей із високим рівнем понятійного мислення образи дозволяють поєднувати знання, які одержані зовні, за допомогою словесних знаків, із їх власним індивідуальним досвідом, що набувається у ході їх власної взаємодії із оточуючим світом. На середньому рівні спостерігається наявність образних компонентів у мисленні, коли учні використовують поняття й логічні конструкції. Знижений рівень у дітей молодшого шкільного віку характеризується тим, що вони ще не можуть приймати перспективу інших людей та розуміти їхні точки зору.

Методика «Швидкість протікання мислення» дозволила нам визначити індивідуальних особливості швидкості мисленневого процесу у дітей молодшого шкільного віку. Результати подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Швидкість протікання мислення у дітей молодшого шкільного віку

№	Рівні швидкості протікання мислення	Кількість	у %
1.	Високий	13	22,41
	Хороша швидкість	19	32,75
2.	Середній	24	41,37
4.	Нижче середнього	1	1,72
	Інертне мислення	1	1,72

Учням із високою швидкістю протікання мислення притаманна висока швидкість інтуїтивного вирішення поставлених завдань, що обумовлена перебудовою процесів логічного та образного мислення.

Середній рівень швидкості передбачає здатність розібратися у новій ситуації, прийняти чи обдумати рішення.

Інертність мислення учнів проявляється в сповільненому темпі й недостатній рухливості певних психічних процесів. Це може проявлятися у докладності й конкретності суджень, у зниженні рівня узагальненості, відволіканні й схильності до скрупульозної деталізації.

Графічно результати згідно методики «Швидкість протікання мислення» представлено нами у на рис. 2.4.

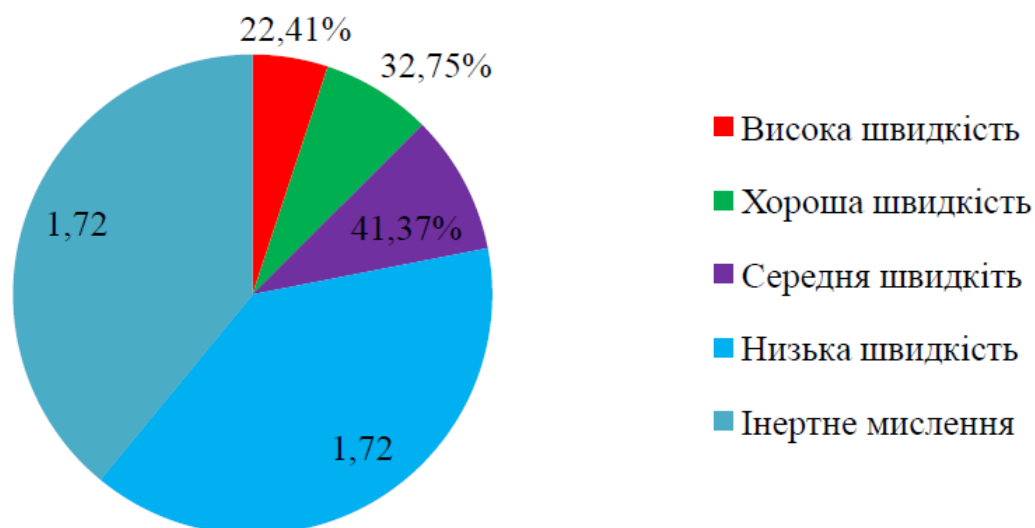

Рис. 2.4. Швидкість протікання мислення дітей молодшого шкільного віку

Методика «Мисленнєві операції» дозволила нам дослідити здатність до узагальнення й абстрагування молодших школярів, а також, вміння виділяти найсуттєвіші ознаки. Результати наведено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Рівні розвитку абстрактного мислення дітей молодшого шкільного віку

№	Рівні розвитку абстрактного мислення	Кількість	у %
1.	Високий	19	32,75
2.	Середній	35	60,34
4.	Низький	4	6,89

Високий рівень розвитку абстрактного мислення дозволяє учневі відмовитися від певних зайвих деталей й побачити складну ситуацію із іншого боку. Дитина відходить від конкретних деталей й починає розмірковувати загально. Картина нею розглядається у цілому, без деталей, точності та конкретики. Більшість учнів продемонстрували переважно середній рівень абстрактного мислення. Графічно результати представлено на рис. 2.5.

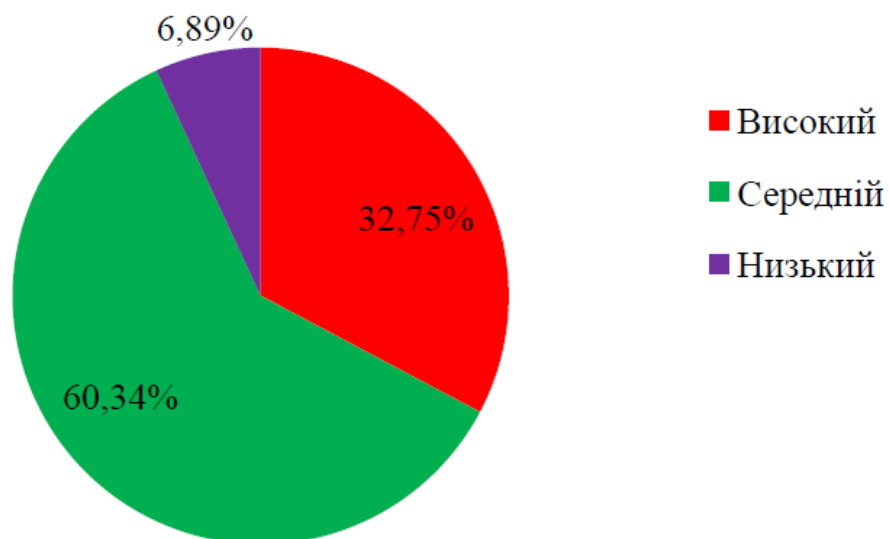

Рис. 2.5. Рівні розвитку абстрактного мислення дітей молодшого шкільного віку

Отже, підводячи підсумки, можемо зробити висновки про розвиток індивідуальних особливостей мислення дітей молодшого шкільного віку. Рівні розвитку операцій абстрагування й узагальнення, аналізу й синтезу, співвідношення конкретно-образних та абстрактно-словесних компонентів, й гнучкість мислення було оцінено для більшості дітей молодшого шкільного віку на середньому рівні. Зокрема, 41,71% дітей молодшого шкільного віку мають високий рівень розвитку мислення, тоді як лише 7,92% дітей мають низький рівень, а решта переважної більшості - середній. Результати за методиками представлені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6
Рівні мислення дітей молодшого шкільного віку за всіма методиками

№	Рівні розвитку мислення за усіма методиками	у %
1.	Високий	41,71
2.	Середній	50,33
4.	Низький	7,92

Графічно результати згідно методики «Мисленнєві операції» представлено на рис.2.6.

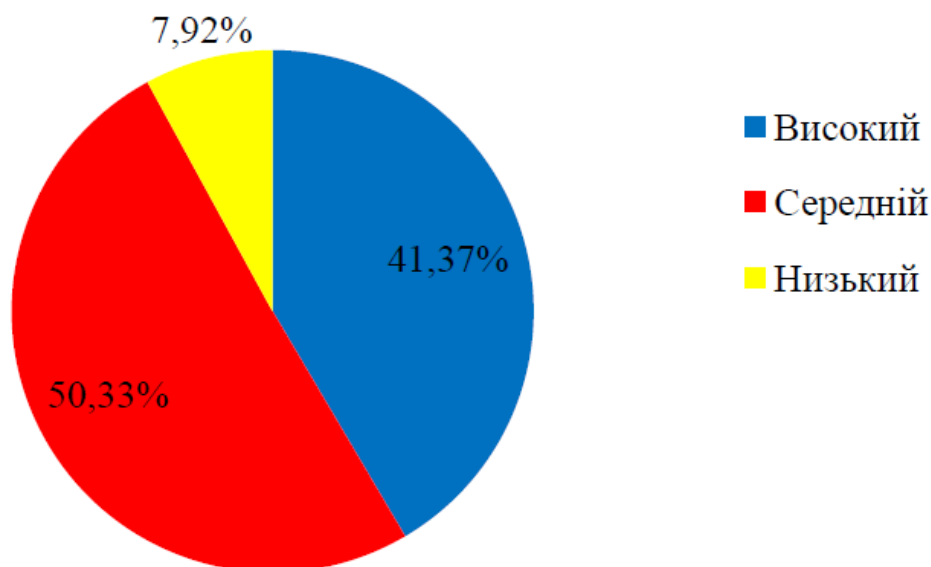

Рис. 2.6. Рівні розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку за всіма методиками

Аналізуючи гендерні відмінності у отриманих результатах згідно усіх методик, можна зазначити, що низький рівень розвитку мислення спостерігався виключно у хлопчиків. У дітей молодшого шкільного віку, яким було виявлено високий рівень розвитку мислення, переважають дівчата - 45,23% (у порівнянні з 38,14% у хлопців). Аналогічні тенденції спостерігаються серед тих, у кого був виявлений середній рівень мислення (54,77% у дівчаток й 53,94% - у хлопців). Ці дані відповідають звичайним показникам для даного вікового періоду.

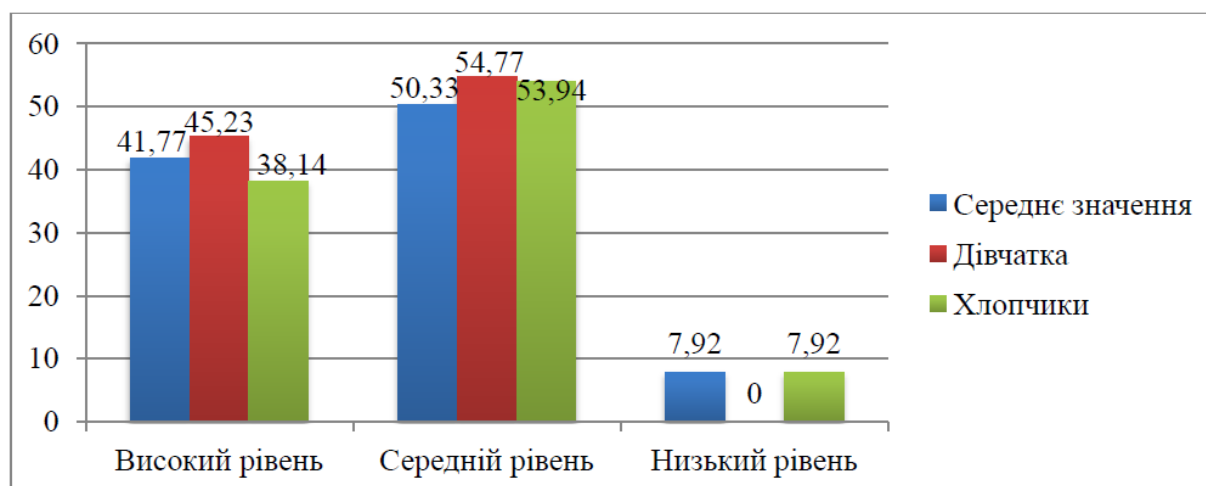

Рис. 2.7. Диференціація рівнів розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку за всіма методиками (гендерний аспект)

Вміння логічно мислити виявляється у високому рівні логічного мислення. Ці студенти можуть ефективно діяти у різних ситуаціях. Логічні навички передбачають аналіз, синтез, порівняння, абстрагування та узагальнення, а також здатність до міркувань, висновків та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, відповідно до законів логіки. Розвиток логічних навичок передбачає послідовне виконання певних етапів, які залежать від загального рівня підготовки, складності навчального матеріалу й особливостей мислення відповідної вікової групи.

Діти із високим рівнем словесно-логічного мислення добре розуміють взаємозв'язки між загальними і частковими поняттями, що є основою логіки. Цей рівень дозволяє уникнути зайвих деталей та розглядати складні ситуації комплексно, віддаючи перевагу загальним розглядам перед деталізацією та точністю.

В учнів середній рівень розвитку логічного мислення починає формуватися через їх активну когнітивну діяльність, що призводить до утворення системи певних наукових понять й більшої диференціації знань. Розширення словника й використання термінів і наукових термінів допомагають уточнити розуміння понять. Важливо зазначити, що велике

значення в розвитку цієї системи має конкретна освітня програма, обрана в навчальному закладі.

Таким чином, формування понятійного мислення залежатиме від того, у яку саме систему навчання потрапив учень. Школяр вміє аналізувати об'єкти із метою виділення суттєвих ознак, складати ціле із частин (синтез) та добудовує відсутні компоненти. Також може здійснити вибір підстав для порівняння й здійснення класифікації об'єктів.

На середньому рівні словесно-логічного мислення розвиток логічного мислення визначає рівень систематизації засвоєної інформації: уявлень, понять, образів та взаємозв'язку між ними. Ієрархічні й структурно-функціональні конструкції із цих інформаційних елементів формуються у процесі розв'язання різних завдань й використовуються й процесі взаємодії із новою інформацією для розв'язання певних творчих задач.

Діти із недостатнім рівнем розвитку логічного мислення можуть мати складнощі із розумінням логічних структур. Багато завдань на класифікацію за різними критеріями, включаючи несуттєві, можуть пригнічувати їх можливості в наочно-образному та логічному мисленні, сприяти формуванню вербалізму та механічному засвоєнню матеріалу, або спонукати до розвитку й комбінаторного мислення.

У дітей молодшого шкільного віку із низьким рівнем розвитку словесно-логічного мислення спостерігається перехід від наочно-образного до словесно-логічного (понятійного) мислення, що супроводжується перебудовою інших психічних процесів. Проте вони ще не завжди здатні до абстрактних та формально-логічних висновків.

Молодшим школярам досить важко одночасно опрацьовувати всю інформацію, пов'язану із виконанням певного завдання, особливо коли потрібно аналізувати задачу на основі попередніх знань або знаходити нові властивості об'єкта, розглядаючи різні можливі взаємодії. Процес засвоєння поняття причинності пов'язаний з труднощами, оскільки самі ці зв'язки часто не доступні для безпосереднього сприймання у більшості випадків.

Нами розроблена корекційно-розвивальної програми для дітей молодших класів, з метою когнітивного розвитку, мислення в ігровій формі, детальніше див. у додатку Є.

Висновки до другого розділу

Розвиток мислення представляє собою складну динамічну систему, яка включає якісні та кількісні зміни, що відбуваються у мисленнєвій діяльності людини в залежності від її віку та накопиченого життєвого досвіду. На основі сучасних вимог до покращення мисленнєвих здібностей учнів початкових класів ми визначили ключові показники розвитку мислення, які грають вирішальну роль у засвоєнні ними нового, складного навчального матеріалу та дослідили особливості розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку.

В результаті дослідження рівні розвитку операцій абстрагування й узагальнення, аналізу й синтезу, співвідношення конкретно-образних та абстрактно-словесних компонентів, й гнучкість мислення було оцінено для більшості дітей молодшого шкільного віку на середньому рівні. Зокрема, 41,71% дітей молодшого шкільного віку мають високий рівень розвитку мислення, тоді як лише 7,92% дітей мають низький рівень, а решта переважної більшості - середній.

Високий рівень розвитку логічного мислення виявляється в умінні логічно мислити, що дозволяє школярам виконувати певні дії у різних умовах. Це включає аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, а також уміння робити висновки й встановлювати певні причинно-наслідкові зв'язки між фактами, явищами, процесами, дотримуючись законів логіки.

Діти, яким притаманний високий рівень словесно - логічного мислення розуміють відношення між загальним (видовим) й частковим (родовим) поняттями, що є однією з основ логіки.

Шлях формування понятійного мислення визначається тим, яка система навчання обрана для дитини. Учень навчається аналізувати об'єкти з метою визначення суттєвих та несуттєвих ознак, складає ціле з частин (синтезує) та доповнює відсутні компоненти. Молодший школяр може обирати критерії для порівняння та класифікації об'єктів. При середньому рівні словесно-логічного мислення систематизація засвоєної інформації, включаючи поняття, образи та уявлення, залежить від рівня розвитку логічного мислення. Основним є взаємозв'язок між цими інформаційними одиницями, який виражається в ієрархічних, структурно-функціональних конструкціях, сформованих під час розв'язання різноманітних задач і ефективно використовується для розв'язання творчих завдань та призначення нової інформації.

Аналізуючи гендерні відмінності у отриманих результатах згідно усіх методик, можна зазначити, що низький рівень розвитку мислення спостерігався виключно у хлопчиків. У дітей молодшого шкільного віку, яким було виявлено високий рівень розвитку мислення, переважають дівчата - 45,23% (у порівнянні з 38,14% у хлопців). Аналогічні тенденції спостерігаються серед тих, у кого був виявлений середній рівень мислення (54,77% у дівчаток й 53,94% - у хлопців). Ці дані загалом відповідають звичайним показникам для даного вікового періоду

Діти із низьким рівнем логічного мислення можуть мати труднощі з розумінням логічних конструкцій. Наприклад, велика кількість завдань на класифікацію за різними критеріями, включаючи неважливі, може здаватися для них важкою та пригнічувати їх можливості наочно-образного та логічного мислення. Це може призвести до формування вербалізму та формального засвоєння матеріалу або розвитку комбінаторного мислення. У дітей молодшого шкільного віку з низьким рівнем словесно-логічного мислення спостерігається перехід від наочно-образного до словесно-логічного (понятійного) мислення, що призводить до перебудови всіх інших психічних процесів. Проте, на даному віці абстрактні та формально-логічні висновки можуть бути ще недоступними для дитини.

Молодшим школярам також важко одночасно працювати з усією необхідною інформацією для виконання завдання, особливо коли потрібно аналізувати задачу у контексті раніше здобутої інформації, або коли потрібно виявити нові властивості розглянутого об'єкта та проаналізувати різні можливі варіанти взаємодії. Процес засвоєння поняття причинності також може бути складним через особливості цих зв'язків та їхню складність для безпосереднього сприймання у більшості випадків.

Нами розроблена корекційно-розвивальної програми для дітей молодших класів, з метою когнітивного розвитку в ігровій формі, детальніше див. у додатку Є.

ВИСНОВКИ

Сучасні умови вимагають від учнів уміння аналізувати проблеми з різних перспектив, користуватися інформацією з різних джерел, розрізняти об'єктивні факти від суб'єктивних оцінок, а також розуміти логічні передумови, припущення та упередження. Ці навички допомагають особистості адекватно визначати причини та умови наявних проблем в своєму житті, а також готовність ефективно вирішувати їх на практиці, а не тільки в теорії, значно залежать від особливостей її когнітивного розвитку.

Мислення більшість вчених визначають як систему прийомів й властивостей із певними параметрами, яка не лише сприяє учням у здобутті нових знань, а й вчить їх аналізувати найновішу інформацію й розвиває навички вибору основного. Навчання дитини формулювати й ставити запитання, проводити дискусії, висловлювати власну точку зору, критично оцінювати інформацію й застосовувати отримані знання на практиці є важливою частиною цього процесу. Мислення є процесом аналізу, синтезу й обґрунтування інформації; здатністю формувати чи змінювати свою позицію на основі фактів й аргументів, правильно застосовувати результати й приймати обдумані рішення.

Розвиток мислення є невід'ємна частина розвитку особистості. Мислення дозволяє учню самостійно оцінювати інформацію, явища дійсності, думки та

висловлювання інших, а також бачити позитивні й негативні сторони цих аспектів.

Активна участь учнів у вирішенні конкретних завдань або проблем спонукає їх до логічного й інтенсивного мислення. Цей процес стимулює природну допитливість та сприяє розвитку критичного мислення. Тільки шляхом подолання конкретних труднощів учень дійсно розуміє суть проблеми і виявляє свої власні мислительні здібності.

Мислення можна розглядати як систему мислительних операцій, які дозволяють формулювати обґрунтовані висновки, проводити оцінку та приймати свідомі рішення. У його ієрархії відрізняють операції низького рівня, такі як запам'ятовування, розуміння та застосування, від операцій вищого рівня, таких як аналіз, синтез та оцінка, що відображає різні етапи мислення.

Молодші школярі в процесі навчання демонструють зміни у співвідношенні між образним і понятійним, конкретним і абстрактним в їхньому мисленні. Зазвичай вони використовують практично-дійовий і образно-мовний аналіз, що дозволяє їм засвоювати матеріал більш повно і глибоко. Однак вони ще не завжди встановлюють взаємозв'язки між різними частинами або властивостями навчального предмета, обмежуючись переліком відокремлених частин або властивостей.

У дітей молодшого шкільного віку порівняння має свої особливості, як аналіз і синтез. Головним чином, вони легше виявляють відмінності, а схожість для них є важчою. Діти цього віку по-різному порівнюють одні й ті ж предмети та, за однакових умов, рухаються в умінні порівнювати неоднаково успішно. Процес порівняння у дітей молодшого шкільного віку має синтетичний, узагальнюючий характер.

У процесі розвитку абстракції учнів початкових класів відбувається формування їхньої здатності виділяти загальні та суттєві ознаки, встановлювати зв'язки та відношення між предметами чи явищами, а також розрізняти несуттєві аспекти. Однак, є дві особливості цього процесу. По-перше, іноді діти, замість суттєвих ознак, акцентують увагу на зовнішніх, яскравих рисах.

По-друге, вони зазвичай легше уявляють властивості предметів та явищ, ніж їх зв'язки та взаємозв'язки.

Найважливішою розумовою операцією є узагальнення. При цьому дитина часто використовує лише ті суттєві ознаки, які вона сама виокремила. Розвиток узагальнення в дітей прогресує від чуттєвого до понятійно-образного рівня. Поступово встановлюється зв'язок між конкретними і загальними поняттями, а також між загальним і конкретним.

Також можна спостерігати значні індивідуальні особливості мисленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку. Вони виявляються в рівнях розвитку операцій аналізу і синтезу, абстрагування і узагальнення, в співвідношенні конкретно-образних і абстрактно-словесних компонентів, а також в гнучкості мислення.

Зміни в процесах мислення мають значний вплив на важливі новоутворення в усіх сферах психічного розвитку. Ці зміни сприяють когнітивному розвитку, інтелекту, формуванню особистості та встановленню соціальних відносин.

Дослідження шляхів розвитку мислення у дітей викликає значний інтерес серед педагогів та психологів. Багато спостережень показують, що успішність дитини в середній школі часто залежить від її здатності до розумової діяльності в молодшому віці. Тому створення умов для повноцінного розумового розвитку в початкових класах стає пріоритетним завданням, спрямованим на формування стійких пізнавальних інтересів, розвиток розумових умінь і навичок, а також підтримку творчої ініціативи. Для більш точного вивчення властивостей мислення використовуються різноманітні методики, які дозволяють отримати об'єктивні дані і надати якісну та кількісну оцінку цих властивостей.

Розвиток мислення представляє собою складну динамічну систему, яка включає якісні та кількісні зміни, що відбуваються у мисленнєвій діяльності людини в залежності від її віку та накопиченого життєвого досвіду. На основі сучасних вимог до покращення мисленнєвих здібностей учнів початкових класів ми визначили ключові показники розвитку мислення, які грають

вирішальну роль у засвоєнні ними нового, складного навчального матеріалу та дослідили особливості розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку.

В результаті дослідження рівні розвитку операцій абстрагування й узагальнення, аналізу й синтезу, співвідношення конкретно-образних та абстрактно-словесних компонентів, й гнучкість мислення було оцінено для більшості дітей молодшого шкільного віку на середньому рівні. Зокрема, 41,71% дітей молодшого шкільного віку мають високий рівень розвитку мислення, тоді як лише 7,92% дітей мають низький рівень, а решта переважної більшості - середній.

Високий рівень розвитку логічного мислення виявляється в умінні логічно мислити, що дозволяє школярам виконувати певні дії у різних умовах. Це включає аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, а також уміння робити висновки й встановлювати певні причинно-наслідкові зв'язки між фактами, явищами, процесами, дотримуючись законів логіки.

Діти, яким притаманний високий рівень словесно - логічного мислення розуміють відношення між загальним (видовим) й частковим (родовим) поняттями, що є однією з основ логіки.

Шлях формування понятійного мислення визначається тим, яка система навчання обрана для дитини. Учень навчається аналізувати об'єкти з метою визначення суттєвих та несуттєвих ознак, складає ціле з частин (синтезує) та доповнює відсутні компоненти. Молодший школяр може обирати критерії для порівняння та класифікації об'єктів. При середньому рівні словесно-логічного мислення систематизація засвоєної інформації, включаючи поняття, образи та уявлення, залежить від рівня розвитку логічного мислення. Основним є взаємозв'язок між цими інформаційними одиницями, який виражається в ієрархічних, структурно-функціональних конструкціях, сформованих під час розв'язання різноманітних задач і ефективно використовується для розв'язання творчих завдань та призначення нової інформації.

Аналізуючи гендерні відмінності у отриманих результатах згідно усіх методик, можна зазначити, що низький рівень розвитку мислення спостерігався

виключно у хлопчиків. У дітей молодшого шкільного віку, яким було виявлено високий рівень розвитку мислення, переважають дівчата - 45,23% (у порівнянні з 38,14% у хлопців). Аналогічні тенденції спостерігаються серед тих, у кого був виявлений середній рівень мислення (54,77% у дівчаток й 53,94% - у хлопців). Ці дані загалом відповідають звичайним показникам для даного вікового періоду

Діти із низьким рівнем логічного мислення можуть мати труднощі з розумінням логічних конструкцій. Наприклад, велика кількість завдань на класифікацію за різними критеріями, включаючи неважливі, може здаватися для них важкою та пригнічувати їх можливості наочно-образного та логічного мислення. Це може призвести до формування вербалізму та формального засвоєння матеріалу або розвитку комбінаторного мислення. У дітей молодшого шкільного віку з низьким рівнем словесно-логічного мислення спостерігається перехід від наочно-образного до словесно-логічного (понятійного) мислення, що призводить до перебудови всіх інших психічних процесів. Проте, на даному віці абстрактні та формально-логічні висновки можуть бути ще недоступними для дитини.

Молодшим школярам також важко одночасно працювати з усією необхідною інформацією для виконання завдання, особливо коли потрібно аналізувати задачу у контексті раніше здобутої інформації, або коли потрібно виявити нові властивості розглянутого об'єкта та проаналізувати різні можливі варіанти взаємодії. Процес засвоєння поняття причинності також може бути складним через особливості цих зв'язків та їхню складність для безпосереднього сприймання у більшості випадків.

Нами розроблена корекційно-розвивальної програми для дітей молодших класів, з метою когнітивного розвитку в ігровій формі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бикова Ю. О. Прийоми розвитку критичного мислення на уроках математики. Студентський науковий методичний збірник. № 8. 2018. с. 11-14.
2. Біляєв О. Інтегровані уроки рідної мови. Дивослово. 2003. № 5. С. 36-38.
3. Богданович Математика 2 клас. Підручник. К., 2012. 254 с.
4. Большакова І. О. Особливості реалізації міжпредметної інтеграції змісту навчання на уроках у початковій школі [Електронний ресурс]. URL: <http://ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2014/05/Большакова-І.О..pdf>
5. Бохан М.А. Розвиток критичного мислення у процесі навчання дітей та молоді [Електронний ресурс]/ URL: http://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2018/03/2018_03_29_2_Bohan.pdf
6. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogostandartu-pochatkovoyi-osviti>.
7. Іванчук М. Інтегрований урок як специфічна форма організації навчання Початкова школа. 2004. № 5. с. 10 – 13.
8. Інтеграція навчальних предметів в початковій школі як ефективна форма навчання дітей молодшого шкільного віку: Матеріали інтернет-семінару / уклад. Л.Н. Добровольська, В.О. Чорновіл. Черкаси: Видавництво КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2017. 183 с.
9. Інтегрований урок з математики та природознавства для 2-го класу [Електронний ресурс]. URL: <http://metodportal.com/node/62808>
10. Інтегровані уроки в початковій школі / Упоряд. Н. С. Вегера — Тернопіль–Харків: Ранок, 2010. 160 с.
11. Києнко-Романюк Л.В. Розвиток критичного мислення в учнів: теорія і практика . Рідна школа. 2016. №7. с. 13-15.

12. Коленда В.В. Розвиток критичного мислення школярів засобами інтегрованого навчання [Електронний ресурс]. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2713/1/%D0%9A%D>
13. Коробко С. Л. Робота психолога з молодшими школярами [Текст] : метод. посіб. К. : Либідь, 2006. 416 с.
14. Критичне мислення: характеристика, вправи на розвиток критичного мислення. [Електронний ресурс]. URL: <http://etwinning.com.ua/content/files/659841.pdf>
15. Костюк Г.С. Про роль спадковості, середовища і виховання в психічному розвитку дитини. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л.М. Проколієнко. К.: Рад. шк., 1989. С. 98–133.
16. Лапшина І.М. Розвиток критичного мислення дітей молодшого шкільного віку як передумова формування інформаційної культури [Електронний ресурс] / І.М. Лапшина. URL: <http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/2054/17>
17. Литвиненко Л. В. Інтегрований урок як один із засобів формування в учнів відповідального ставлення до власного здоров'я [Електронний ресурс] / Л.В. Литвиненко. URL: <http://www.kspu.edu/File>
18. Маркова І. С. Урок математики в сучасних технологіях: теорія і практика. Розвиток критичного мислення./ І. С. Маркова, Г. О. Біловол. - Х: Основа, 2007.
19. Максименко С.Д. Загальна психологія. Київ, 2000.
20. Максименко С.Д. Поняття особистості у психології. Психологія і особистість. 2016. № 1 (9). С. 11–17.
21. Максименко С.Д. Психологічні механізми становлення особистості: експериментально-генетичний метод. Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України /за ред. академіка С.Д. Максименка. К.: Ніка-Центр, 2010. Вип. 38. С. 18–35.
22. Москаленко В.В. Особливості вихідних теоретичних принципів проблеми соціалізації особистості. Вісник Київського національного ун-ту

імені Тараса Шевченка: Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. 2012. № 5. С. 32–35.

23. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ : Знання УРСР, 1989. 36 с.

24. Міляєва В. Р. Теоретичний аналіз поняття «потенціал особистості» . В. Р. Міляєва, Н. К. Лебідь, Ю. В. Бреус. Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. 20. Кам'янець-Подільський: В-во К-ПНУ ім. І. Огієнка. 2013. С. 405– 415.

25. Навчаємо критично мислити: посібник для вчителів / автор-укладачі О.І. Пометун, І.М. Сущенко. – Дніпропетровськ: Ліра, 2016. – 144 с.

26. Підласий І. Як підготувати ефективний урок / Ігор Підласий. – К.: Освіта, 2013. – 257 с.

27. Покроєва Л. Ю. Сучасний урок: традиційні та інноваційні підходи / Л.Ю. Покроєва // Директор школи. – 2015. – № 4. – с. 4 – 14.

28. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К: А. С. К., 2005.

29. Поплавська Г.В. Формування критичного мислення дітей молодшого шкільного віку на уроках інформатики [Електронний ресурс]. URL: <http://ki.lutsk-ntu.com.ua/node/139/section/16>

30. Пташнік О.В. Формування критичного мислення сучасної особистості школяра в процесі вивчення математики [Електронний ресурс]. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2307-4507/article/download/34097/30604>

Розвиток критичного мислення в першокласників на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» [Електронний ресурс]. URL: <http://vspu.edu.ua/content/hot/rey/doc2/a3.pdf>

32. Скворцова С. Розвиток критичного мислення в учнів початкової школи на уроках математики Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. 2016. - №2. – с. 163-169.

33. Технологія розвитку критичного мислення як засіб формування мовної особистості учня початкової школи [Електронний ресурс]. URL: http://www.vspu.edu.ua/content/event/years18_19/04_11_rezult/work/r15.pdf
34. Тягло О. Критичне мислення: Навчальний посібник. Харків: Видавнича група «Основа», 2008. 189 с.
35. Філь В. Особливості критичного мислення дітей молодшого шкільного віку. Віталій Філь. К.: Основа, 2014. – 407 с. 69.
36. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи : монографія / За ред. С. У. Гончаренка. Львів: Світ, 1999. 302 с.
37. Коломієць А. М. Міжпредметні зв'язки у контексті проблеми інтеграції Педагогіка і психологія професійної освіти. Львів, 1999. № 2. С. 61–66.
38. Пінчук Г. Г. Інтеграція навчального процесу як чинник розвитку пізнавальної активності учнів: Електронний варіант / Г. Г. Пінчук, О. В. Титар. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/lessons>
39. Хомуленко Т.Б. Модально-специфічна пам'ять дітей молодшого шкільного віку. Т.Б. Хомуленко, С.М. Бужинська. Х. : ХНПУ, 2011.150 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

1. Методика «Прості аналогії».

Методика спрямована на вивчення здатності учня встановлювати логічні зв'язки між поняттями, рівень логічного мислення.

Інструкція. «Коняка – лошатко».

Корова (пасовище, рога, молоко, телятко, бик).

«Подивись, тут написано два слова перше «коняка», друге – «лошатко». Який між ними зв'язок? Лошатко – дитина коняки. Потім написано одне слово поза дужками – «корова», а в дужках 5 слів на вибір. Із цих слів потрібно вибрати тільки одне, яке так само відноситься до слова «корова», як «лошатко» до «коняки», тобто воно позначало дитину корови. Це буде – «телятко». Отже, спочатку потрібно встановити як пов'язані між собою слова ось тут, зверху, а потім такий же зв'язок внизу».

Тестовий матеріал

1. Товстий – тонкий. Потворний (красивий, жирний, замазаний, веселий, сумний).

2. Ковзани – зима. Човен (лід, каток, весло, літо, річка).

3. Дощ – парасолька. Мороз (палиця, холод, санчата, зима, шуба).

4. Школа – навчання. Лікарня (лікар, учень, заклад, лікування, хворий).

5. Нога – чобіт. Рука (калоші, кулак, рукавиця, палець, кисть).

6. Бігти – стояти. Кричати (мовчати, повзти, шуміти, кликати, плакати).

7. День – ніч. Зима (мороз, ранок, січень, літо, сани).

8. Вуха – слухати. Зуби (бачити, лікувати, рот, щітка, жувати).

9. Хліб – пекар. Будинок (вагон, місто, житло, будівельник, двері).

10. Собака – шерсть. Щука (вівця, спритність, риба, вудка, луска).

Обробка та аналіз отриманих результатів

Ключ до завдання

1. Красивий. 2. Літо. 3. Шуба. 4. Лікування. 5. Рукавиця. 6. Мовчати. 7. Літо. 8. Жувати. 9. Будівельник. 10. Луска.

Зазвичай досліджуваний засвоює порядок розв'язання завдань після 2 – 3 прикладів. Про нестійкість процесу мислення, втомлюваність можна судити в тому випадку, якщо досліджуваний робить випадкові помилки 3 – 4 рази підряд, вибираючи слово по конкретній асоціації, а потім без нагадування розв'язує правильним способом.

Підраховується кількість правильних і помилкових відповідей, аналізується характер встановлення зв'язків між поняттями – конкретні, логічні.

Фіксується послідовність і стійкість вибору суттєвих ознак для встановлення аналогії. По типу зв'язків можна робити висновок про рівень мислення у досліджуваного – переважання наочних чи логічних форм:

10 – 8 – високий рівень логічного мислення;

7 – 5 – середній рівень логічного мислення; 4 – 3 – конкретне, наочне мислення;

Додаток Б

Методика «Дослідження словесно-логічного мислення дітей молодшого шкільного віку» (Е. Замбацявічене).

Мета: Виявлення рівня розвитку словесно - логічного мислення. Оцінюване УУД: логічні універсальні навчальні дії.

Форма проведення: Письмове опитування.

Вік: Молодші школярі

1-й субтест спрямований на виявлення обізнаності. Завдання випробуваного - закінчити пропозиція одним з наведених слів, здійснюючи логічний вибір на основі індуктивного мислення і обізнаності. У повному варіанті 10 завдань, в короткому - 5.

Завдання 1-го субтесту:

«Закінчи речення. Яке слово з п'яти підходить до наведеної частини фрази? «

1. У чобота завжди є ... (шнурок, пряжка, підощва, ремінці, гудзики) (80% першокласників з нормальним розвитком дають правильну відповідь на це питання).

Якщо відповідь правильна, задається питання: «Чому не шнурок?» Після правильного пояснення рішення оцінюється в 1 бал, при неправильному поясненні - 0,5 бала. Якщо відповідь помилкова, дитині пропонується подумати і дати правильну відповідь. За правильну відповідь після другої спроби ставиться 0,5 бала. Якщо відповідь неправильна, з'ясовується розуміння слова «завжди». При вирішенні наступних проб 1-го субтесту уточнюючі питання не задаються.

2. У теплих краях живе ... (ведмідь, олень, вовк, верблюд, пінгвін)

3. У році ... (24 місяці, 3 міс., 12 міс., 4 міс., 7 міс.)

4. Місяць зими ... (вересень, жовтень, лютий, листопад, березень)

5. У нашій країні не живе ... (соловей, лелека, синиця, страус, шпак)

6. Батько старше свого сина ... (рідко, завжди, часто, ніколи, іноді)

7. Час доби ... (рік, місяць, тиждень, день, неділя) 8. У дерева завжди є ... (листя, квіти, плоди, корінь, тінь)

9. Пору року ... (серпень, осінь, субота, ранок, канікули)

10. Пасажирський транспорт ... (комбайн, самоскид, автобус, екскаватор, тепловоз)

2-й субтест. Класифікація, здатність до узагальнення

«Одне слово з п'яти зайве, його слід виключити. Яке слово треба виключити? « При правильному поясненні ставиться 1 бал, при помилковому - 0,5 бала. Якщо відповідь помилковий, пропонують дитині подумати і відповісти ще раз. За правильну відповідь після другої спроби ставиться 0,5 бала. При пред'явленні 7-й, 8-й, 9-й, 10-й проб уточнюючі питання не задаються.

1. Тюльпан, лілія, квасоля, ромашка, фіалка (95% першокласників з нормальним розвитком дають правильну відповідь).
2. Річка, озеро, море, міст, ставок
3. Лялька, скакалки, пісок, м'яч, дзига
4. Стіл, килим, крісло, ліжко, табурет
5. Тополя, береза, ліщина, липа, осика
6. Курка, півень, орел, гусак, індик
7. Окружність, трикутник, чотирикутник, указка, квадрат
8. Саша, Вітя, Стасик, Петров, Коля
9. Число, ділення, додавання, віднімання, множення
10. Веселий, швидкий, сумний, смачний, обережний

3-й субтест. Умовивід за аналогією

«Підбери з п'яти слів, написаних під рисою, одне слово, яке підходило б до слова» гвоздика «так само, як слово» овоч «- до слова» огірок «.

За правильну відповідь 1 бал, за відповідь після другої спроби - 0,5 бала. Уточнюючі питання не задаються.

1. Огірок - Овоч.

Гвоздика -? (Бур'ян, роса, садок, квітка, земля)

2. Город - Морква. Сад -? (Забір, гриби, яблуня, колодязь, лава)

3. Учитель - Учень.

Лікар -? (Окуляри, лікарня, палата, хворий, ліки)

4. Квітка - Ваза.

Птах -? (Дзьоб, чайка, гніздо, пір'я, хвіст)

5. Рукавичка - Рука.

Сапог-? (Панчохи, підошва, шкіра, нога, щітка)

6. Темний - Світлий.

Мокрий -? (Сонячний, слизький, сухий, теплий, холодний)

7. Годинники - Час.

Градусник -? (Скло, хворий, ліжко, температура, лікар)

8. Машина - Мотор.

Лодка-? (Річка, маяк, вітрило, хвиля, берег)

9. Стіл - Скатертина.

Пол -? (Меблі, килим, пил, дошки, цвяхи)

10. Стілець - Дерев'яний.

Голка -? (Гостра, тонка, блискуча, коротка, сталева)

4-й субтест. Узагальнення

«Знайди відповідне для цих двох слів узагальнююче поняття. Як це можна назвати разом, одним словом?». При неправильній відповіді пропонується подумати ще. Оцінки аналогічні попереднім субтестам. Уточнюючих питань не задають.

1. Окунь, карась ...

2. Мітла, лопата ...

3. Літо зима...

4. Огірок, помідор ...

5. Бузок, ліщина ...

6. Шафа, диван ...
7. Червень липень...
- 8 . День ніч... 9. Слон, мураха ...
- 10 .Дерево, квітка ...

Обробка результатів

Максимальна кількість балів, які можна набрати за вирішення всіх чотирьох субтестів - 40 (100% оцінки успішності).

Оцінка успішності визначається за формулою:

$$OU = X \times 100\% : 40,$$

де X - сума балів за всіма тестами.

Високий рівень успішності - 4-й рівень - дорівнює 32 балам і більше (80-100% ОУ).

Нормальний - 3-й рівень - 31,5-26 балів (79- 65%).

Нижче середнього - 2-й рівень - 25,5-20,0 балів (64,9-50%). *Низький* - 1-й рівень - 19,5 і нижче (49,9% і нижче).

Серед нормального розвитку дітей молодшого шкільного віку - діти з 1-м і 2-м рівнями успішності. Для дитини 7-8 років низька успішність 1-го і 2-го рівня обумовлена наявністю відхилень у розумовому розвитку, недорозвиненням мови, а також соціально-побутовою занедбаністю

Додаток В

Методика «Виключення слів»

Дозволяє оцінити здібності випробовуваного до узагальнення і виділення істотних ознак.

Методика складається з 15 серій, в кожній серії – по 4 слова. Експериментаторові необхідно мати секундомір і протокол (табл. 1) для реєстрації відповідей.

Процедура проведення. Дослідження проводять індивідуально. Починати потрібно, лише переконавшись, що у випробовуваного є бажання виконувати завдання.

Інструкція випробовуваному:

«Три з чотирьох слів у кожній серії є в якійсь мірі однорідними поняттями і можуть бути об'єднані за загальною для них ознакою, а одне слово не відповідає цим вимогам і повинно бути виключено. Закреслюйте слово, яке не підходить за змістом до даного ряду. Виконувати завдання потрібно швидко і без помилок». Якщо випробовуваний не засвоїв інструкцію, то один-два приклади, але не з експериментальної картки, дослідник вирішує разом із ним. Переконавшись, що принцип роботи зрозумілий, дитині пропонують самостійно виконати завдання – викреслити на бланку слова, що підлягають виключенню. Дослідник фіксує час і правильність виконання завдання в протоколі.

Виконання завдання оцінюється в балах відповідно до ключа: за кожен правильну відповідь – 2 бали, за неправильну – 0.

Протокол дослідження вербально-логічного мислення

Номер серії	Час виконання завдання, с	Результат
1		
...		
15		

Бланк методики «Виключення слів»

1. Книга, портфель, валіза, гаманець.
2. Піч, плита, свічка, електроплитка.
3. Годинник, окуляри, ваги, термометр.
4. Човен, тачка, мотоцикл, велосипед.
5. Літак, цвях, бджола, вентилятор.
6. Метелик, циркуль, ваги, ножиці.
7. Дерево, етажерка, мітла, виделка.
8. Дідусь, вчитель, тато, мама.

9. Іній, пил, дощ, роса.
10. Вода, вітер, вугілля, трава.
11. Яблуко, книга, шуба, троянда.
12. Молоко, сливки, сир, хліб.
13. Береза, сосна, ягода, дуб.
14. Хвилина, секунда, година, вечір.
15. Василь, Федір, Семен, Іванов.

Ключ: 1) книга, 2) свічка, 3) окуляри, 4) човен, 5) бджола, 6) метелик, 7) дерево, 8) вчитель, 9) пил, 10) вітер, 11) яблуко, 12) хліб, 13) ягода, 14) вечір, 15) Іванов.

Час виконання завдання розраховується з урахуванням поправки T (табл. 2).

Поправка T на час виконання завдання

Час, с	Поправка T на час, бали
Менше 250	0
250–330	–3
Більше 330	–6

Інтегральний показник вербально-логічного мислення A , що об'єднує показник продуктивності B і час виконання завдання з урахуванням поправки T обчислюється за формулою: $A = B + T$.

Отримавши індивідуальні дані за показниками вербально-логічного мислення, можна підрахувати середні арифметичні по групі в цілому. Для отримання групових (вікових) відмінностей необхідно зіставити розраховані експериментальні показники між собою. Для зіставлення отриманого показника вербально-логічного мислення з іншими характеристиками мислення (образного), а також для інтеріндивідуального аналізу потрібно здійснити перевід абсолютних значень у шкальні оцінки за табл. 3.

Таблиця

Шкальні оцінки показників мислення

Шкальні оцінки	Образне мислення	Вербально-логічне мислення	Шкальні оцінки	Образне мислення	Вербально-логічне мислення
19	50	30	9	26–29	17–18
18	–	–	8	23–25	15–16
17	50–48	29–28	7	20–22	–
16	48–47	–	6	17–19	12–14
15	45–47	28–27	5	14–16	7–11
14	41–44	27–26	4	12–13	5–6
13	38–40	–	3	8–11	–
12	36–37	23–25	2	5–7	3–4
11	33–35	21–22	1	2–4	–
10	30–32	19–20	0	0–2	3

Додаток Г

Методика «Швидкість протікання мислення»**Вік дітей:** з 7 років**Мета:** встановити індивідуальні особливості швидкості протікання розумового процесу у дітей молодшого шкільного віку.**Хід експерименту:** Учням показують написану на плакаті або на дошці таблиця слів з пропущеними літерами, наприклад, така:

п-ро	з-р-о	з-о-ок	з-л-нь	дз-і-ок
к-са	д-р-во	н-м-т	б-лон	б-до-а
р-ка	к-м-нь	к-з-л	м-р-з	п-ц-к
г-ра	х-л-д	к-і-а	ж-т-а	с-е-я
п-ле	в-л-ця	п-е-а	ч-в-н	к-з-а
в-ра	с-жа	ся-во	п-ра	х-т-р

Порядок дослідження.

У наведених словах пропущені букви. Кожна рисочка відповідає одній букві. За три хвилини необхідно утворити якомога більше іменників однини.

Обробка та аналіз результатів:

25-30 слів - висока швидкість мислення;

20-24 слова - хороша швидкість мислення;

15-19 слів - середня швидкість мислення;

10-14 слів - нижче середньої;

до 10 слів - інертне мислення.

Цими критеріями слід користуватися при оцінці учнів 2-4-х класів, першокласників можна досліджувати з другого півріччя і починати відлік з третього рівня: 19-16 слів - високий рівень мислення-10-15 слів - гарний-5-9 слів - середній- до 5 слів - низький.

Додаток Д

5. Методика «Мисленнєві операції»

Мета: дослідити здатність до узагальнення й абстрагування, уміння виділяти суттєві ознаки.

Матеріал та обладнання: аркуш для записів, ручка, секундомір.

Інструкція досліджуваному: «У кожному рядку написано 5 слів, із яких 4 можна об'єднати в одну групу і дати їй назву. Одне слово до цієї групи не належить, його потрібно знайти і виключити».

Текст:

1. Стіл, стілець, кувати, підлога, шафа.
 2. Молоко, сало, вершки, сметана, сир.
 3. Черевики, чоботи, шнурки, валянки, капці.
 4. Солодкий, гарячий, кислий, гіркий, солоний,
 5. Молоток, кліщі, пилка, гвіздок, сокира.
 6. Береза, сосна, дерево, дуб, ялина.
 7. Літак, візок, людина, човен, велосипед.
 8. Василь, Федір, Іванов, Семен, Петро.
 9. Сантиметр, метр, кілометр, кілограм, міліметр.
 10. Токар, учитель, лікар, книга, космонавт.
 11. Глибокий, високий, світлий, низький, мілкий.
 12. Дім, мрія, машина, корова, дерево.
 13. Швидко, незабаром, поступово, квапливо, поспіхом.
 14. Невдача, хвилювання, поразка, провал, крах.
 15. Ненавидіти, зневажати, розуміти, обурюватися, протистояти.
 16. Успіх, невдача, удача, виграш, спокій.
 17. Сміливий, хоробрий, рішучий, злий, відважний.
 18. Футбол, волейбол, хокей, плавання, баскетбол.
 19. Грабування, вбивство, землетрус, підпал, напад.
 20. Олівець, ручка, рейсфедер, фломастер, чорнила.
- Опрацювання результатів та їх аналіз**

Якщо досліджуваний справляється з першими трьома-чотирма завданнями і далі помиляється по мірі ускладнення, або він правильно вирішує завдання, але не може своє рішення пояснити, підібрати назву групі предметів, то можна зробити висновки про недостатній рівень розвитку його абстрактного мислення.

Якщо досліджуваний пояснює причину поєднання предметів в одну групу не за їх родовими або категоріальними ознаками, а за ситуаційними категоріями, то це показник конкретного мислення, невміння будувати узагальнення за суттєвими ознаками предметів.

Корекційна програма з метою когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку

Мета програми: розвивати у дітей в процесі комунікативної діяльності вищі функції: пам'яті, мислення, уваги, сприймання, уявлення.

Завдання програми:

1. Навчити мнемічним способам запам'ятовування та вмінню приймати мнемічне завдання.
2. Сприяти подоланню неухважності, надмірної імпульсивності, розвивати комунікативні навички, словниковий запас слів.
3. Розвивати аналітичні здібності, швидкість процесів сприймання.
4. Розвивати увагу і спостережливість.
5. Формувати мислення.
6. Сприяти розвитку творчого уявлення та вміння встановлювати закономірні зв'язки в різних ситуаціях.

Методи та форми роботи

1. Тренувальні вправи для розвитку мимовільної сфери (сприймання, просторової уяви, мислення, пам'яті, уваги) та моральних уявлень дитини.
2. Ігри на встановлення емоційного контакту.
3. Психогімнастика, релаксація, метафоричні етюди.
4. Дидактичні ігри та вправи на розвиток психічних процесів.
5. Ігрові завдання з наочним матеріалом, направлених на розвиток психічних процесів.
6. Ігри, вправи для розвитку комунікативних здібностей дітей.

Організація занять

Заняття побудовані таким чином, щоб вирішувати основні завдання програми - розвиток психічних процесів школярів. На заняттях велика увага одночасно приділяється майже всім психічним процесам. Вправи, ігри на розвиток психічних процесів розташовані в процесі зростаючої складності. Загальна кількість занять не являється фіксованим. Кожна гра, вправа може «прокручуватись» декілька раз.

Методика проведення занять передбачає створення емоційної комфортної атмосфери для діяльності дітей, використовується «ситуація успіху» для прояву позитивних основ особистості і їх розвиток. Кожне заняття починається з побажання, в середині заняття обов'язково проводиться психогімнастика, релаксація або метафоричні етюди. В кінці заняття проводиться ритуал прощання.

Кількість занять - 5 (5 годин).

Заняття проводяться по 45 хвилин.

Група налічує 5-6 чоловік одного віку.

Прогнозований результат від роботи.

Після проведеної корекційної роботи з дітьми, можливий позитивний результат: учні в ігровій формі підвищать рівень пізнавальних процесів, а це в свою чергу, позитивно відобразиться на навчальній діяльності школярів. Діти навчаться уважно слухати дорослого, послідовно виконувати дії, подолають в собі надмірну імпульсивність, виробиться звичка до поміркованості.

Програма повністю представлена у додатку Є.

Практична частина програми. Комплекс занять.

Заняття №1

1.Побажання « Ритуал зустрічі».

Перед заняттям звучить спокійна мелодія «Музика снів». Діти проходять до кабінету і сідають на диван.

Діти, з яким настроєм ви прийшли на сьогоднішнє заняття? (Кожен відмічає свій настрій за схемою «Мій настрій»).

Що можна зробити, для покращення свого настрою?

Які думки сприяють покращенню емоційного стану людини?

Висновок: все буде добре, якщо: слухати спокійну музику; думати про хороше і приємне; в думках залишити «погану погоду» - на малюнку «сонячно», танцювати, сміятися і радіти.

Пропоную дітям стати в коло і зробити побажання один одному на сьогоднішнє заняття. Тисну руку і голосно говорю своє побажання дитині, яка стоїть поруч. Дитина дякує за побажання, і в свою чергу, тисне руку і говорить своє побажання іншій дитині. Остання дитина робить побажання психологу. Психолог бажає всім дітям успіхів на занятті, бути спостережливими, уважними, кмітливими.

2. Знайомство з кабінетом та правилами поведінки.

Знайомлю дітей з кабінетом та правилами поведінки під час занять.

1. Вправа «Моє ім'я».

Мета: сприяти створенню психологічної, комфортної атмосфери.

Пропоную дітям на листочках намалювати своє ім'я (це може бути сюжетна картинка, явище природи), потім розповісти про свій малюнок.

-Які асоціації у вас виникли під час малювання свого імені?

- Яким ласкавим іменем називали вас батьки в дитинстві?

- Чи подобається вам ваше ім'я?

Всім учасникам пропоную одночасно вголос назвати своє ім'я, потім одночасно вголос сказати ласкаве ім'я, як батьки називали в дитинстві. В кінці вправи всі діти плескають в долоні.

2. Вправа «Я був у лісі і бачив там».

Мета: розвиток слухової пам'яті, творчої уяви, словникового запасу слів.

Пропоную дітям закрити очі і уявити ліс, розповісти про те, що вони бачать там. Діти по черзі розповідають, що вони бачать в лісі

Наступна дитина повторює, що розповіла попередня дитина і додає своє бачення, потім інша дитина повторює розповіді попередніх двох дітей і додає своє. Так продовжується до тих пір, поки всі діти не розкажуть про свій ліс.

3. Релаксація «В лісі».

В нашому лісі ростуть берізки, ялинки, дуби, верби, тополі, калина, гриби. Виберіть собі одну з рослин, яка вам подобається. По моїй команді ми з вами перевтілюємося в ліс. Як ваша рослина реагує на:

- тихий, низинний вітерець;
- сильний, холодний вітер;
- бурю;
- дрібний грибний дощ;
- на ласкаве сонечко.

6. Корекційно-розвивальна гра «Закінчи слово».

Мета: розвиток словникового запасу слів, творчої уяви.

Я починаю слово, а ви повинні договорити його. Відгадайте, що я хочу сказати: ка, ри, ко, чи, мо, дзе, при.

7. Ігрові завдання з наочним матеріалом з альбому Ю.З.Гільбух, В.А.Георгіївська «Розвивайте розум дитини», II частина, серія 18. «П'ятий зайвий».

Мета: вчити дітей вмінню виділяти суттєву ознаку предмета, розвиток логічного мислення.

8. Висновки «Клас аплодує».

Діти аплодують самому старанному, уважному, спостережливому, кмітливому учаснику.

9. Ритуал прощання «До наступної зустрічі».

Вибираємо разом з дітьми ритуал прощання. Пропоную дітям стати в коло і чітко виконувати всі вказівки.

Діти встають разом з ведучою у коло: пліч-о-пліч, руки опущені вниз. На слова ведучої: «Ви сьогодні були старанні, уважні, кмітливі». Ведучий простягає праву руку вперед, долоня направлена вгору, на середину кола. Діти, починаючи зліва направо по черзі простягають свої праві руки вперед і ложать їх на руку ведучого, долонями вниз. Потім ведучий ложить на дитячі руки свою ліву руку і продовжує: «Мені приємно з вами працювати! До наступної зустрічі!»

Заняття №2

1. Побажання « Ритуал зустрічі».

Перед заняттям звучить спокійна мелодія «Музика снів». Діти проходять до кабінету і сідають на диван

Діти, з яким настроєм ви прийшли на сьогоднішнє заняття? (Кожен відмічає свій настрій за схемою «Мій настрій»). Що можна зробити, для покращення свого настрою? Які думки сприяють покращенню емоційного стану людини?

Висновок: все буде добре, якщо: слухати спокійну музику; думати про хороше і приємне; в думках залишити «погану погоду» - на малюнку «сонячно», танцювати, сміятися і радіти.

Пропоную дітям стати в коло і зробити побажання один одному на сьогоднішнє заняття. Тисну руку і голосно говорю своє побажання дитині, яка стоїть поруч. Дитина дякує за побажання, і в свою чергу, тисне руку і говорить

своє побажання іншій дитині. Остання дитина робить побажання психологу. Психолог бажає всім дітям успіхів на занятті, бути спостережливими, уважними, кмітливими.

2. Вправа «Вітання».

Мета: сприяти створенню психологічної комфортної атмосфери.

Матеріал: фломастери або кольорові олівці, папір.

Пропоную кожній дитині підготувати листівку і привітати сусіда злегка торкнувшись його плеча, називаючи дитину за ім'ям.

3. Вправа «Сніговий ком».

Мета: розвиток слухової пам'яті.

Число гравців повинно бути парним. Усі сідають у коло та розраховуються на перший – другий. Перші – одна команда, другі – друга команда. Починає будь – який гравець. Він говорить слово, а той, хто сидить поруч, повторює його і додає своє слово, не пов'язане за змістом з першим; третій повторює перші два слова і каже своє, наприклад: «дах», «вікно» і додає своє слово «хмара» і т. д. Так кажуть по колу всі діти, поки хтось із гравців не забуде послідовності слів, і тоді його команда програє. Гра починається спочатку, і першим каже слово той, хто сидить поруч з програвшим.

4. Гра «Виконай доручення».

Мета: навчання вмінню приймати мнемічне завдання і застосовувати спосіб «повторення».

Пропоную дітям бути уважними, чітко виконувати доручення дорослого. Наприклад, ведучий говорить: « Олександр, підійди до дошки і напиши слово «дерево»; «Олена, стань біля дверей, відрий двері, потім закрій їх»; «Олексій, сядь за парту, візьми олівець і намалюй на листочку квіточку»; «Марія, полий квіти, які стоять на вікні» і т. д.

5. Метафоричні етюди.

Мета: відпрацювання навиків саморегуляції, розвиток уявлення.

Етюд «Попелюшка».

Дівчинка зображує Попелюшку, що прийшла додому сумною: вона загубила черевичок (дитина зображує сумний настрій).

Етюд «Відчай».

Дитина поїхала з батьками до чужого міста. На вокзалі відстала від них (дитина зображує відчай).

Етюд «Роздуми».

Хлопчик збирав у лісі гриби і заблукав. Нарешті він вийшов на велику галявину, але в який бік йти? (Дитина зображує відчай).

6. Гра «Магазин».

Мета: розвивати слухову пам'ять.

Ведучий називає слова: хліб, сіль, ковбаса, масло, сир, яблука, лимон, цукор. Дитина «покупець» іде до магазину і називає всі слова «продавцю» - іншій дитині. «Продавець» і решта дітей стежать, чи всі слова запам'ятав «покупець».

7. Ігрові завдання з наочним матеріалом з альбому Ю.З.Гільбух, В.А.Георгіївська «Розвивайте розум дитини», II частина, серія 17 «Протилежності на малюнках».

Мета: продовжувати вчити дітей вмінню виділяти суттєву ознаку предмета, розвиток логічного мислення.

8. Висновки «Клас аплодує».

Діти аплодують самому старанному, уважному, спостережливому, кмітливому учаснику.

9. Ритуал прощання «До наступної зустрічі».

Діти встають разом з ведучою у коло: пліч-о-пліч, руки опущені вниз. На слова ведучої: «Ви сьогодні були старанні, уважні, кмітливі». Ведучий простягає праву руку вперед, долоня направлена вгору, на середину кола. Діти, починаючи зліва направо по черзі простягають свої праві руки вперед і ложать їх на руку ведучого, долонями вниз. Потім ведучий ложить на дитячі руки свою ліву руку і продовжує: «Мені приємно з вами працювати! До наступної зустрічі!»

Заняття №3

1. Побаження «Ритуал зустрічі».

Перед заняттям звучить спокійна мелодія «Музика снів». Діти проходять до кабінету і сідають на диван.

Діти, з яким настроєм ви прийшли на сьогоднішнє заняття? (Кожен відмічає свій настрій за схемою «Мій настрій»).

Що можна зробити, для покращення свого настрою?

Які думки сприяють покращенню емоційного стану людини?

Висновок: все буде добре, якщо: слухати спокійну музику; думати про хороше і приємне; в думках залишити «погану погоду» - на малюнку «сонячно», танцювати, сміятися і радіти.

Пропоную дітям стати в коло і зробити побажання один одному на сьогоднішнє заняття. Тисну руку і голосно говорю своє побажання дитині, яка стоїть поруч. Дитина дякує за побажання, і в свою чергу, тисне руку і говорить своє побажання іншій дитині. Остання дитина робить побажання психологу. Психолог бажає всім дітям успіхів на занятті, бути спостережливими, уважними, кмітливими.

2. Вправа «Вітання».

Мета: сприяти створенню психологічної комфортної атмосфери.

Пропоную дітям привітатися без слів: поглядом, усмішкою, долоньками, рукою, ліктем, плечима, хтось може зняти капелюха, як колись віталися наші дідуся. Виявіть, будь ласка, свою фантазію і винахідливість.

3. Гра «Запам'ятай предмети».

Мета: тренінг мнемічного способу «повторення», розвиток вміння здійснювати самоперевірку результатів запам'ятовування.

Пропоную дітям 10 – 12 не пов'язаних за змістом слів, наприклад: стіл, море, груша, вікно, літак, помідор, тарілка, дім, валізка, голова, ріка. Діти

повинні їх запам'ятати і відразу ж після прочитання відтворити. Враховуючи кількість правильно названих слів можна прослідкувати, як змінюється пам'ять дитини протягом відрізка часу. Якщо кількість таких слів зростає, значить, пам'ять покращується.

4. Вправа «Слухаємо тишу».

Мета: ліквідація імпульсивності та тренування стійкої уваги.

Пропоную дітям на протязі трьох хвилин послухати тишу, після цього йде обговорення: хто що почув з дітей і в якому порядку.

5. Метафоричний етюд «Колір музики».

Матеріал: фломастери, кольорові олівці, фарби, папір.

Включити спокійну музику і запропонувати дітям уявити якого вона кольору. Потім розповісти про свої асоціації і намалювати їх.

6. Гра «Повтори слова і назви свої». **Мета:** тренінг слухової пам'яті, тренінг мнемічного способу «повторення», розвиток уваги.

Матеріал: яскраві картинки.

Діти сідають у коло. Кожна дитина отримує слово: назву предмета, рослини, транспорту. Діти плескають у долоні три рази, ведучий називає своє слово і додає до слова прикметник. Наприклад, стіл – дерев'яний. Потім діти знову плескають у долоні три рази і наступна дитина повторює слова першої дитини, говорить своє слово і додає до нього прикметник (стіл – дерев'яний, яблуко - зелене). Так кажуть слова по колу всі діти, поки хтось із гравців не забуде послідовності слів, і тоді гравець вибуває з гри. Хлопками ведучий регулює темп. В кінці гри перемагають ті діти, які повторили всі слова без помилок. Ведучий заохочує цих дітей яскравими картинками.

7. Ігрові завдання з наочним матеріалом з альбому Ю.З.Гільбух, В.А.Георгіївська «Розвивайте розум дитини», II частина, серія 16 «Добери пару».

Мета: розвиток аналітичних здібностей.

8. Висновки «Клас аплодує».

Діти аплодують самому старанному, уважному, спостережливому, кмітливому учаснику.

9. Ритуал прощання «До наступної зустрічі».

Діти встають разом з ведучою у коло: пліч-о-пліч, руки опущені вниз. На слова ведучої: «Ви сьогодні були старанні, уважні, кмітливі». Ведучий простягає праву руку вперед, долоня направлена вгору, на середину кола. Діти, починаючи зліва направо по черзі простягають свої праві руки вперед і ложать їх на руку ведучого, долонями вниз. Потім ведучий ложить на дитячі руки свою ліву руку і продовжує: «Мені приємно з вами працювати! До наступної зустрічі!»

Заняття №4

1. Побажання « Ритуал зустрічі».

Перед заняттям звучить спокійна мелодія «Музика снів». Діти проходять до кабінету і сідають на диван.

- Діти, з яким настроєм ви прийшли на сьогоднішнє заняття? (Кожен відмічає свій настрій за схемою «Мій настрій»).

Пропоную дітям стати в коло і зробити побажання один одному на сьогоднішнє заняття. Тисну руку і голосно говорю своє побажання дитині, яка стоїть поруч. Дитина дякує за побажання, і в свою чергу, тисне руку і говорить своє побажання іншій дитині. Остання дитина робить побажання психологу бажає всім дітям успіхів на занятті, бути спостережливими, уважними, кмітливими.

2. Вправа «Я люблю».

Мета: встановлення емоційного контакту.

Пропоную дітям закінчити речення:

- Я люблю...
- Я хочу...
- Мені подобається...
- Мені здається...
- Якби я був (була)...
- Я завжди...

3. Метафоричний етюд «Казка».

Дівчинка Катруся потрапила у казку і зустріла там різних казкових героїв: добрих і злих. Діти почергово називають персонажів казок, а дівчинка Катруся відображає емоції, які охоплюють її при зустрічі з цими персонажами.

5. Вправа «Я був у лісі і бачив там».

Мета: розвиток слухової пам'яті, творчої уяви, словникового запасу слів.

Пропоную дітям закрити очі і уявити ліс, розповісти про те, що вони бачать там. Діти по черзі розповідають, що вони бачать в лісі. Наступна дитина повторює, що розповіла попередня дитина і додає своє бачення, потім інша дитина повторює розповіді попередніх двох дітей і додає своє. Так продовжується до тих пір, поки всі діти не розкажуть про свій ліс.

6. Діагностика «Коректурна проба».

Мета: дослідити стійкість уваги.

Матеріал: листки «Коректурна проба».

7. Ігрові завдання з наочним матеріалом з альбому Ю.З.Гільбух, В.А.Георгіївська «Розвивайте розум дитини», II частина, серія 15 «Пара до пари».

Мета: розвиток аналітичних здібностей.

8. Гра «Картинки».

Мета: тренінг зорової пам'яті, уваги.

Матеріал: дидактичні картинки.

Роздаю дітям картинки. Протягом п'яти хвилин діти запам'ятовують, потім задаю запитання по окремим картинках. Діти повинні чітко назвати, що намальовано, звертаю увагу на незначні деталі. Заохочую дітей фішками, які добре справилися із завданням.

9. Висновки «Клас аплодує».

Діти аплодують самому старанному, уважному, спостережливому, кмітливому учаснику.

10. Ритуал прощання «До наступної зустрічі».

Діти встають разом з ведучою у коло: пліч-о-пліч, руки опущені вниз. На слова ведучої: «Ви сьогодні були старанні, уважні, кмітливі». Ведучий простягає праву руку вперед, долоня направлена вгору, на середину кола. Діти, починаючи зліва направо по черзі простягають свої праві руки вперед і кладуть їх на руку ведучого, долонями вниз. Потім ведучий ложить на дитячі руки свою ліву руку і продовжує: «Мені приємно з вами працювати! До наступної зустрічі!»

Заняття №5

1. Побаження «Ритуал зустрічі».

Перед заняттям звучить спокійна мелодія «Музика снів». Діти проходять до кабінету і сідають на диван.

Діти, з яким настроєм ви прийшли на сьогоднішнє заняття? (Кожен відмічає свій настрій за схемою «Мій настрій»).

Пропоную дітям стати в коло і зробити побажання один одному на сьогоднішнє заняття. Тисну руку і голосно говорю своє побажання дитині, яка стоїть поруч. Дитина дякує за побажання, і в свою чергу, тисне руку і говорить своє побажання іншій дитині. Остання дитина робить побажання психологу. Психолог бажає всім дітям успіхів на занятті, бути спостережливими, уважними, кмітливими.

2. Вправа «Я сказав».

Мета: зняти напруження, поліпшити настрій у дітей.

Пропоную групі повторити рухи ведучого. Звертаю увагу дітей на те, що потрібно виконувати тільки ті рухи, яким передуює фраза: «Я сказав».

3. Гра «Яка група зникла?»(I варіант).

Мета: навчання мнемічному способу «групування».

Матеріал: картини із зображенням предметів декількох груп (велосипед, автомобіль, літак - транспорт; яблуко, груша, слива – фрукти; шкарпетки, сукня, шорти – (одяг) і т. д.

Пропоную дітям запам'ятати картинки із зображенням груп предметів. Діти закривають очі, або відвертаються, ведучий забирає одну групу картинок. Діти повинні знайти зниклу групу предметів.

5. Гра «Запам'ятай цифри».

Мета: розвиток короткочасної пам'яті, закріплення мнемічного способу «повторення».

Матеріал: фішки.

Необхідно поділити дітей на дві групи. Пропоную запам'ятати цифри першій групі: 12, 56, 90, 67, 36, 98, 34, 11, 23, 87, 43. Другій групі запам'ятати такі цифри: 21, 65, 89, 63, 43, 14, 32, 78, 34, 27, 66. Потім діти першої групи по черзі називають цифри, ведучий слідкує за правильністю відтворення цифр. Ведучий заохочує дітей фішками, які вірно відобразили цифри. Аналогічно виконує завдання друга група. Перемагає та група, у якої найбільше фішок.

4.Релаксація «Я –квітка».

«Я – квітка. Я зовсім маленька. Я повільно, повільно расту, піднімаюсь. Я прокидаюся від чудового сну. Я розкриваю свої маленькі пелюстки. Я вмиваю пелюстками обличчя. Я – квітка. Мої пелюстки граються з вітром. Вони

кружляють із ним у вальсі. Я танцюю і дарую свої пахощі небу, сонцю, землі, людям».

5.Вправа «Хвилинка».

Мета: тренування стійкої уваги, ліквідація імпульсивності, дослідження внутрішнього темпу.

Матеріал: секундомір.

Прошу дітей внутрішньо виміряти одну хвилину (60 секунд). Коли внутрішня хвилина пройде, кожен піднімає руку. Ведучий за допомогою секундоміра заміряє реальний час і записує степінь неспівпадання кожної відповіді.

7. Ігрові завдання з наочним матеріалом з альбому Ю.З.Гільбух, В.А.Георгіївська «Розвивайте розум дитини», I частина, серія 1-2 «Простеж за напрямком», «Порівняй два ескізи».

Мета: розвиток стійкої уваги та спостережливості.